

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ ve MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
DENİZ HUKUKU VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ABD,
NATO VE AB'NİN KARADENİZ POLİTİKASININ
RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİGEN BÜYÜK
2181602

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. OSMAN KÖSE

ANKARA
HAZİRAN 2024

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ ve MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
DENİZ HUKUKU VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ABD,
NATO VE AB'NİN KARADENİZ POLİTİKASININ
RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİGEN BÜYÜK
2181602

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. OSMAN KÖSE

ANKARA
HAZİRAN 2024

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Figen BÜYÜK
...../...../2024

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Figen BÜYÜK

.....\.....\2024

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Çalışma; Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi'nin artan jeopolitik önemine bağlı olarak uluslararası seviyede yeni bir mücadele alanı haline gelmesini, ABD, AB ile NATO'nun bölgeye ilişkin politikalarını ve bu politikaların Rusya'nın güvenlik algısı ile nihayetinde Rusya-Ukrayna ilişkilerinde savaşa varan sürece olan etkisini incelemektedir. Çalışma; Rusya-Ukrayna ilişkilerinde kırılma noktaları olarak nitelendirilebilecek Kırım'ın ilhakı, Donbas bölgesinde yaşanan çatışmalar ve 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi ile başlayan savaş gibi gelişmelerde ABD, NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik stratejilerinin etkili olduğu varsayımını esas almaktadır.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanması aşamasında yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen Sayın Prof.Dr. Osman KÖSE'ye, çalışmada değerli katkılarda bulunan Sayın Doç.Dr. Umut UZER ve Sayın Doç.Dr. Serkan YENAL'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca; Sayın Dz.Müh.Alb. Murat GÜRAKAN, Sayın Arş.Gör. İzzet KONCAGÜL ile yüksek lisans eğitimim boyunca hep yanımda olan eşim ve oğluma teşekkür ederim.

Ankara, Haziran 2024

Figen BÜYÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZGÜNLÜK RAPORU	
ETİK BEYAN	
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR	
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
ÖZ	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ABD, NATO ve AB'NİN KARADENİZ POLİTİKALARI	4
2.1. Karadeniz Bölgesi'nin Artan Jeopolitik Önemi	4
2.2. ABD'nin Karadeniz Politikası	7
2.3. NATO'nun Karadeniz Politikası	11
2.4. AB'nin Karadeniz Politikası	16
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA'NIN DIŞ POLİTİKASI	20
3.1. Rusya'nın Genel Dış Politikası	20
3.2. Rusya'nın ABD-NATO ve AB ile İlişkileri	29
3.3. Rusya'nın Karadeniz Politikası	36
4. BAĞIMSIZLIK SONRASI UKRAYNA'NIN DIŞ POLİTİKASI ve UKRAYNA-RUSYA KRİZİ ÖNCESİ YAŞANAN İÇ GELİŞMELER	39
4.1. Ukrayna'nın Genel Görünümü	39
4.2. Ukrayna'nın Dış Politikası	46
4.3. Ukrayna'da Yaşanan İç Gelişmeler ve Ukrayna Krizinin Gelişimi	54
5. SONUÇ	64
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler Haritası	4
Şekil 2.2: NATO Üye Ülkeler Haritası.....	14
Şekil 2.3: AB Üyesi Ülkeler Haritası	17
Şekil 3.1: Rusya Federasyonu ve Komşu Ülkeler Haritası	20
Şekil 4.1: Ukrayna ve Komşu Ülkeler Haritası	40
Şekil 4.2: Kırım'ın Coğrafi Konumu.....	46
Şekil 4.3: Donbas Bölgesi Haritası.....	60

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ÖZ

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD, NATO ve AB'nin Karadeniz Politikasının Rusya-Ukrayna İlişkilerine Etkisi

Figen BÜYÜK

Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü

Ankara, Haziran 2024

ABD ve SSCB liderliğinde yaklaşık yarım asır devam eden Soğuk Savaş döneminin, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması ile sona ermesinin ardından uluslararası sistem yeni bir sürece girmiştir. Devletler ve uluslararası örgütler de kurulan bu yeni düzende stratejilerini yeniden belirlemiş, bu dönemde yaşanan değişimden etkilenen bölgelerden biri de Karadeniz Bölgesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde; ABD'nin ilgi alanına giren Karadeniz, NATO ve AB'nin de genişleme politikalarının yönünü belirlemiştir. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı konumundaki Rusya ise; Birlik'in eski coğrafyasında etki alanını korumak maksadıyla "yakın çevre" politikasını oluşturmuş ve Karadeniz'de yer alan ülkeleri de kapsayan bölgeyi çıkar alanı olarak ilan etmiştir. Bu bağlamda; Soğuk Savaş döneminde görece sakin bir ortamın hâkim olduğu Karadeniz, bu dönemin sona ermesinin ardından Rusya ile Batı arasında yeni bir mücadele alanı haline gelmiştir. Rusya'nın güvenliği açısından önem atfettiği Karadeniz'de yer alan Ukrayna'nın Batı yanlısı politikaları da bu mücadelenin seyrini etkilemiş ve bu ülkenin Rusya ile savaşa varan gerilimler yaşamasına neden olmuştur.

Anahtar Sözcükler: ABD, Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Karadeniz, Ukrayna

Bilim Kodu:119513

Sayfa Sayısı: 86

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Osman KÖSE

ABSTRACT

The Effect of USA, NATO and EU Black Sea Policies on Russia-Ukraine Relations in the Post-Cold War Period

Figen BÜYÜK

Turkish National Defense University, Alparslan Defence Science and National Security Institute

Ankara, June 2024

After the Cold War period, which continued for nearly half a century under the leadership of the USA and the USSR, ended with the dissolution of the Soviet Union and the Warsaw Pact, the international system entered a new process. States and international organizations also redefined their strategies in this new order, and one of the regions affected by the change in this period was the Black Sea Region. The Black Sea, which came into the area of interest of the USA in the post-Cold War period, determined the direction of the expansion policies of NATO and the EU. Russia, the heir of the Soviet Union, created the "near environment" policy in order to protect its sphere of influence in the former geography of the Union and declared the region, including the countries in the Black Sea, as an area of interest. In this context; The Black Sea, where a relatively calm environment prevailed during the Cold War, became a new arena of struggle between Russia and the West after the end of this period. The pro-Western policies of Ukraine, which is located in the Black Sea region to which Russia attaches importance for its security, also affected the course of this struggle and caused this country to experience tensions with Russia, even leading to war.

Key words: USA, Russian Federation, post-Cold War period, Black Sea, Ukraine

Science Code:119513

Pages: 86

Supervisor: Prof.Dr. Osman Köse

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB liderliğindeki Batı ve Doğu blokları arasında yaklaşık yarım asır süren gerginlik ve mücadele dönemi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona ermiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu sürecin sonunda Doğu Bloku ve Varşova Paktı dağılmış, Sovyetler Birliği yapısı içinde yer alan cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Uluslararası düzenin yeniden kurulduğu bu dönemde; Karadeniz Bölgesi, jeopolitik açıdan bu değişimden en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin yer aldığı güney kısmı haricinde kalan tüm kıyılarını Sovyetler Birliği ülkelerinin çevrelediği Karadeniz, bu sürecin sona ermesinin ardından artan jeopolitik önemi nedeniyle yeni bir mücadele alanı haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde; ABD, NATO ve AB, uluslararası sistemin değişen koşullarında stratejilerini yeniden belirlemiş, Karadeniz de bu stratejilerde önem atfedilen bir bölge olmuştur. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı konumundaki Rusya ise, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ülkeler de dahil olmak üzere eski Sovyet coğrafyasında etki alanını sürdürmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda; Karadeniz, Batı ile Rusya arasında süregelen rekabetin yeni sahalarından biri olmuş ve nihayetinde bölge ülkelerini etkileyen bir süreç başlamıştır.

Çalışma ile; Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, NATO ve AB'nin Karadeniz'e yönelik artan ilgisi nedeniyle geliştirdikleri politikaların, Rusya-Ukrayna ilişkilerini nasıl etkilediği sorusuna yanıt bulmak amaçlanmaktadır. Çalışma; Rusya-Ukrayna ilişkilerinde kırılma noktaları olarak nitelendirilebilecek Kırım'ın ilhakı, Donbas bölgesinde yaşanan çatışmalar ve 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi ile başlayan savaş gibi gelişmelerde ABD, NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik stratejilerinin etkili olduğu varsayımını esas almaktadır. Çalışma; Türkiye'nin çevresinde gelişen ve yakın ilişkileri bulunan Rusya ile Ukrayna arasında savaşa varan gerilim sürecinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu

minvalde; Rusya-Ukrayna ekseninde yaşanan birçok gelişmenin temelinde yer alan etkenlerin ortaya konulmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada; konunun sınırlandırılması açısından sadece Rusya-Ukrayna ilişkilerine değinilmekte, bu mücadeleden etkilenen diğer ülkeler kapsam dışında tutulmaktadır. Ayrıca; çalışma kapsamında, dönemsel olarak Soğuk Savaş sonrası süreçten günümüze kadar Rusya-Ukrayna ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerde Batılı ülke ve kurumların etkileri incelenmiştir. Çalışmanın Soğuk Savaş sonrası gelişmelere odaklanmasının nedeni, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna ile Rusya arasındaki ilişkilerin farklı bir düzleme taşınması, bu dönem itibariyle Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik öneminin artış göstermesi ve uluslararası güçlerin bölgeye yönelik politikalarının yoğunlaşmasıdır.

Çalışma; literatür taraması yöntemi ile açık kaynaklardan, konuya ilişkin yazılan kitap, makale, rapor, tez çalışmalarının incelenmesi neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması suretiyle yapılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan verilerin sadece Türkçe ve İngilizce kaynaklardan toplanması, Rusça kaynakların lisan nedeniyle ele alınamamasının yanı sıra literatür taramasında yabancı kaynaklara ulaşmanın kısıtlı olması da çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde; Karadeniz Bölgesi'nin genel görünümü ve Soğuk Savaş döneminin ardından bölgenin artan jeopolitik öneminin aktarılmasını müteakip yeniden şekillenen uluslararası sistemde ABD, NATO ve AB ülkelerinin Karadeniz'e yönelik yoğunlaşan ilgisi ve bölgeye hâkim olmak maksadıyla geliştirilen politika ve stratejileri incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde; SSCB'nin dağılmasından sonra kendini Sovyetlerin mirasçısı olarak kabul eden Rusya'nın genel dış politika eğilimi, ABD-NATO ve AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'e yönelik attığı adımlar karşısında Rusya'nın tepkisi, Rusya'nın Batı ile ilişkileri ve Rusya'nın Karadeniz Bölgesi özelinde geliştirdiği politikalar irdelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; ABD, NATO ve AB ülkelerinin Karadeniz'e yönelik politikalarında ön plana çıkan Ukrayna'nın jeopolitik öneminin yanı sıra Rusya açısından tarihi, sosyal ve stratejik önemi aktarılmaktadır. Ukrayna'nın bu kapsamda incelenmesiyle hem Rusya hem de Batılı ülkeler açısından neden bir rekabet sahası haline geldiğinin açıklanması amaçlanmaktadır. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla

beraber bağımsızlığını kazanan Ukrayna'nın jeopolitik önemi aktarıldıktan sonra bir tarafta Rusya diğer tarafta Batı ülkeleri arasında dış politika yönelimlerinde yaşadığı belirsizlik ve bağımsızlık sonrası bu belirsizliğin iç siyasete etkileri ile Turuncu Devrim, Euromaydan olayları gibi uluslararası düzeyde krize dönüşen gelişmeler incelenmektedir.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ABD, NATO ve AB'NİN KARADENİZ POLİTİKALARI

2.1. Karadeniz Bölgesi'nin Artan Jeopolitik Önemi

Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında stratejik önemi haiz bir konumda yer alan Karadeniz; İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Akdeniz, Afrika kıtası ve Atlantik Okyanusu'na; Tuna, İdil (Volga), Ten (Don) ve Özü (Dinyeper) nehirleri aracılığıyla Baltık Denizi ve Hazar Denizi'ne ulaşmakta olup, etki alanını Avrupa ile Türkistan (Orta Asya) içine kadar genişletmektedir.¹ 1200 km uzunluğu, 615 km genişliği ve kapladığı 420 bin km² alan ile büyük bir iç deniz olma özelliği taşıyan Karadeniz; güneyinde Türkiye, batısında Bulgaristan, Romanya, Moldova, kuzeyinde Ukrayna, Rusya ve doğusunda ise Rusya ile Gürcistan tarafından çevrelenmektedir.²

Şekil 2.1: Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler Haritası

“Karadeniz”, Britannica, <https://www.britannica.com/place/Black-Sea>, [Erişim Tarihi: 07.05.2024].

¹ Bahadır Bumin Özarslan, “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.12, S.1, (2012): 136.

² Salih Gamsız, Ali Poyraz Gürson, *Paylaşılmayan Ülke Ukrayna*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 161.

Çağdaş jeopolitik teorilerde önemli bir bölge olarak ön plana çıkan Karadeniz; Mackinder'in "Kara Hakimiyet Teorisi"ne göre, merkez bölgesine en kolay ulaşımı sağlayacak konumda olup, Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"ne göre de Avrupa'yı Orta Doğu ve Asya'ya bağlamaktadır. Mahan'ın "Deniz Hakimiyet Teorisi"ne göre, Karadeniz'e hâkim olan gücün, bölgeyi kontrol edecek coğrafi konuma sahip olacağı ifade edilirken, Schaklian'ın "Hava Hakimiyet Teorisi"nde ise, merkez bölgesine ve dünya adasına hâkim olacak bir coğrafi konumda olduğu belirtilmektedir.³

Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında on beşinci yüzyıldan itibaren egemenlik ve mücadele alanı haline gelen Karadeniz, yirminci yüzyılda da Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında bu niteliğini sürdürmüştür. Soğuk Savaş dönemi boyunca "mutedil dalgalı" olarak nitelenen Karadeniz'e hâkim olan göreceli sakin ortam, bu dönemin sona ermesinin ardından bozulmuş ve bölge dışı aktörlerin de dâhil olması neticesinde bölge, çok taraflı bir güç mücadelesine sahne olmuştur. Bu bağlamda; Soğuk Savaş sonrası dönemde, gerek bölgenin büyük uluslararası aktörlerin ilgi alanına girmesi, gerek coğrafyasında meydana gelen değişiklikler nedeniyle uluslararası sisteme etki eden unsurlardan biri haline gelmesi, Karadeniz'e uluslararası bir nitelik kazandırmıştır.⁴

Karadeniz Bölgesi'nde; Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile başlayan ve birden çok aşamada gerçekleşen gelişmeler, bölgenin jeopolitik önemine ivme kazandırmıştır. Bu yeni dönemde; Doğu ve Merkezi Avrupa devletlerinin, Avrupa-Atlantik ekonomik, politik ve güvenlik bölgesine dahil olmaları neticesinde Batı'nın Karadeniz sınırlarına ulaşması ve 11 Eylül 2001'de ABD, 3 Kasım 2003'te İspanya ve 7 Temmuz 2005'te İngiltere'de gerçekleştirilen terörist saldırıların ardından Karadeniz'in terörizmle mücadele kapsamında önem atfedilen bir coğrafya haline gelmesi, bölgenin jeopolitiğini etkileyen diğer gelişmeler olarak ön plana çıkmıştır.⁵

³ Harp Akademileri Komutanlığı, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995), 2'den aktaran Selim Kurt, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017), 27.

⁴ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, C.1, S.1 (2007): 196.

⁵ Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, S. 10 (2006): 153.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede oluşan gç boşluğu sonucu, Batılı lkelerin Sovyet yapısı içinde yer alan ülkelerle ilişki tesis etme imkânı bulması, AB ve NATO'nun bölgeye yönelik genişleme stratejileri ile bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerin güvenlik endişelerine bağlı olarak Batı'ya yönelmeleri, Karadeniz'in Orta Doğu bölgesi ile komşu olması, bölgenin ve Hazar Denizi havzasının enerji kaynakları bakımından zengin olması nedeniyle enerji nakil ve ulaşım hatlarına güzergâh teşkil etmesi, Karadeniz'in Soğuk Savaş sonrası önemini artıran özellikleri olarak ifade edilmektedir.⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde, yeni jeopolitik ve jeostratejik dengelerin oluştuğu Karadeniz Bölgesi'nde ortaya çıkan gç boşluğu, bölge sınırlarının dışında yer alan devletler için bölge üzerinde etkinlik sağlamak açısından bir fırsat niteliğinde olmuş ancak bu durum güvenlik sorununu da beraberinde getirmiştir.⁷ Soğuk Savaş sonrası dönemde; AB, ABD ve NATO'nun oluşturduğu Avrupa-Atlantik grubu, Sovyetler Birliği'nin mirasçısı konumunda bulunan Rusya ile Türkiye dâhil bölgesel paydaşların etkileşimleri, karşılıklı çıkarları ve güvenlik algıları bölgenin güvenlik durumunu doğrudan etkilemiş ve çıkarları çatışan çok fazla sayıda aktörün olması, bölgesel bütünlüğün ve güvenliğin önündeki en önemli sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; küresel gç mücadelesinin bir deneme alanı olan bölgede yaşanan süreç, gerginlikleri ve güvensizlik algısını tetiklemiştir.⁸

Karadeniz'in; Avrasya bölgesini kontrol etmesi, Rusya'nın güney kısmını çevrelemesi, Balkanlardan ve Doğu Avrupa'dan Rusya'yı devre dışı bırakarak Kafkaslar ve Orta Asya'ya ulaşım sağlaması, Çin'in "Kuşak Yol Projesi" kapsamında Avrupa'ya ulaşan yolların kontrol edilmesi bakımından ABD ve AB açısından önemli bir konumda bulunması, Rusya için ise ülke topraklarının güneyden kuşatılması, bölgedeki limanlarının kontrol edilmesi ve enerji naklinde alternatif bir güzergâh olması⁹ Karadeniz'in Batı ve Rusya arasında bir mücadele alanı haline gelmesinde etkin rol oynamıştır.

⁶ Sait Yılmaz, "Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, C.15, S.15 (2007): 46-47.

⁷ Koçer, a.g.m., 198-199.

⁸ Mitat elikpala, "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, C.10, S.3 (2010), 290-291.

⁹ Gamsız, Gürson, a.g.e., 161-162.

Bununla birlikte; bölgede, simetrik ve asimetrik çok sayıda tehditle mücadele edilmesi neticesinde bölgenin güven ve istikrardan yoksun bir hal alması da jeopolitik durumunu etkilemektedir. Bölge devletleri arasında devam eden donmuş/dondurulmuş ya da sıcak çatışmalar, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik bir tehdit olmasının yanı sıra, yaşanan ihtilaflar da bölgedeki temel güvensizlik kaynağını teşkil etmektedir.¹⁰ Bölgenin istikrar ve güvenliğine yönelik potansiyel tehditler ve çatışma noktaları; Dağlık Karabağ sorunu, Rusya-Gürcistan çatışmasına bağlı Abhazya ve Güney Osetya sorunu, Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketler, eski Sovyet topraklarında yerleşik devletlerde otoriterliğin artması, Transdinyester sorunu, Kuzey Kafkasya'daki özerk devletler arasındaki milliyetçi çatışmalar ile NATO'nun eski Sovyet cumhuriyetlerini kapsayan genişleme stratejisi olarak sıralanmaktadır.¹¹

Bölgeye yönelik asimetrik tehditler ise, terörizm ve radikal şiddet (etnik milliyetçilik gibi), kısmi ya da bütünsel devlet başarısızlığı, uluslararası suç (insan kaçakçılığı ve yasa dışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi), enerji iletim ve tedarikine yönelik risk ve tehditler, silahlanmanın yayılması şeklinde sıralanabilir. Karadeniz'in jeopolitiğine etki eden tüm bu sorun ve tehditler, bölgeyi dünya gündeminin üst sıralarına taşımış ve bölge üzerindeki büyük güç mücadelesinin yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır.¹² Bu bağlamda; Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'de oluşan yeni dengeler, ülkelerin izledikleri politikalarda çok boyutlu değişiklikleri beraberinde getirmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın güvenlik algısının şekillenmesinde oluşan yeni düzene göre eski ve yeni etkenler esas alınmakta iken, ABD'nin ise Karadeniz'e yönelik politikaları, bölgenin yeni jeopolitik konumundan kaynaklanan nedenlerle yeni bir boyutta ve anlayışla oluşturulmuştur.¹³

2.2. ABD'nin Karadeniz Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB'nin liderliğinde başlayan ve küresel boyutta bir güç mücadelesine dönüşen Soğuk Savaş döneminin 1991 yılında sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem yeni bir döneme girmiştir. SSCB ile politik,

¹⁰ Mitat Çelikpala, "Security in the Black Sea Region: Policy Report II", The Commission on the Black Sea, 2010, 13.

¹¹ Kurt, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları*, 29-30.

¹² *a.g.e.*, 30.

¹³ Özarslan, *a.g.m.*, 138.

ekonomik, askeri, diplomatik ve ideolojik alanlarda gerçekleştirdiği mücadelesinde üstünlük sağlayarak tek küresel güç haline gelen ABD, oluşturmaya çalıştığı tek kutuplu sistemi “Yeni Dünya Düzeni” şeklinde tanımlamıştır. SSCB’nin dağılması, ABD açısından dünyayı yeniden yapılandırmak ve hegemonyasını sürdürmek açısından bir fırsat oluşturmuştur.¹⁴ 1992 yılında hazırlanan “Savunma Planlama Rehberi” başlıklı strateji belgesinde, ABD’nin tek süper güç olma konumunun 21.yüzyılda da sürdürülmesi ve garanti altına alınması, ABD’ye rakip olabilecek bir süper gücün doğmasına veya bir ittifakın kurulmasına müsaade edilmemesi, bu hedef doğrultusunda özellikle Avrasya bölgesinde tek bir devlet ya da devletler birliğinin egemen olmasının önlenmesi, ABD’nin yeni döneme ilişkin hedefleri olarak ortaya koyulmuştur.¹⁵

ABD’li stratejist Zbigniew Brzezinski, ABD’nin yeni dönem stratejilerini ve kapsamlı ve bütünleşmiş bir Avrasya jeostratejisi ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserinde, Amerika’ya potansiyel bir rakibin, yerkürenin en önemli alanı olan Avrasya’dan çıkabileceğini vurgulamıştır. Avrasya’yı küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı bir satranç tahtası olarak niteleyen Brzezinski, ABD siyasetinin mutlak hedefi için, Avrasya’ya hâkim olmaya muktedir ve Amerika’ya meydan okuyacak bir gücün doğmamasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir.¹⁶

Gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse de Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrasya, ABD tarafından jeostratejik eksen olarak değerlendirilmiş ve bu değerlendirme esasında politika ve stratejiler üretilmiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin bölgedeki egemenliğini engellemek için George Kennan’ın oluşturduğu “çevreleme ve sınırlandırma” stratejisi kullanılırken, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Avrasya’da ortaya çıkan güç merkezlerini kontrol etme ve bu güç merkezleri arasında oluşacak ittifakları engelleme yöntemi benimsenmiştir.¹⁷

¹⁴Mehmet Seyfettin Erol, Sertif Demir, “Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.6, S.11 (2012): 18, Burçin Canar, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.67, S.1 (2012):52.

¹⁵Ufuk Cerrah, “Kafkasya’daki Jeopolitik Değişimlerin Karadeniz Güvenliğine Etkileri”, *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2018), 252.

¹⁶Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi (Ankara: İnkılap Kitabevi, 2005), 15.

¹⁷Cerrah, a.g.m., 254.

Küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan Avrasya'nın bir alt bölgesi olarak Avrupa ile Asya kıtalarının birbirlerine en yakın olduğu coğrafyayı niteleyen¹⁸ ve Avrasya'nın merkezinde yer alan Karadeniz Bölgesi'nin kontrol edilmesi de dünya hâkimiyeti iddiasında olan bir küresel güç için son derece önemli hale gelmiştir.¹⁹ Karadeniz Bölgesi; Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte statik bir sınır bölgesinden, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan aktif ve merkezi bir sınır bölgesine dönüşmüştür. Ancak; farklı çıkarlara sahip birçok yeni aktör ve bir dizi siyasi, ekonomik ve sosyal sorunla şekillenen bu yeni dinamiklerin önemine rağmen, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Karadeniz Bölgesi, Batı açısından öncelikli bir bölge olarak algılanmamış, Transatlantik dünyanın reform ve entegrasyon gündeminin büyük ölçüde dışında kalmıştır.²⁰

Batı'nın bölgeye yönelik ilgi eksikliği dört ana faktör çerçevesinde açıklanmaktadır: Birincisi, Karadeniz Bölgesi birçok bakımdan Batılı stratejik çalışmaların Bermuda Üçgeni olmuş ve coğrafi olarak her bölgenin sınırında yer alması nedeniyle ilgi odağı olmamıştır. İkincisi, Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa-Atlantik topluluğunun gündeminin yoğun olması nedeniyle, Karadeniz Bölgesi için ayrılacak çok az zaman ve enerji kalmıştır. Üçüncüsü, o dönemde bölgeden Batı ile daha yakın bir ilişki kurulması konusunda çok az talepte bulunulmuştur. Dördüncüsü ise; Karadeniz, Batı'nın tarih bilincinde bir tür boşluk niteliğinde olmuştur.²¹

Bu bağlamda; Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından ilk yıllarda ABD; Karadeniz bölgesinde aktif bir rol oynamaktan çekinmiş, bölgedeki meselelere ilişkin düşük yoğunluklu bir profil sergilemiştir. Bu dönemin önceliği Sovyet sonrası Rusya'nın durumuna odaklanmak olarak belirlenmiş, 1990'ların sonlarında Hazar enerji kaynaklarının ABD'nin dikkatini çekmesiyle birlikte bu yaklaşım yavaş yavaş değişmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001'den sonra AB ve NATO'nun Karadeniz Bölgesi'ne doğru genişlemesi ve ABD'nin bu alanı bir çeşit güvenlik boşluğu olarak algılamasına bağlı olarak Karadeniz Bölgesi, ABD'nin güvenlik politikalarının merkezi haline gelmiştir.²² ABD; güvenlik politikalarının yanı sıra, enerji kaynakları

¹⁸Göktürk Tüysüzöglü, "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi", *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, C.2, S.44 (2013):

¹⁹ Kurt, *Geniş Karadeniz Bölgesi'ndeki Çatışma Noktaları*, 39.

²⁰ Çelikpala, *Escalating Rivalries and Diverging Interests*, 290.

²¹ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, "The Black Sea and The Frontiers of Freedom: Toward a New Euro-Atlantic Strategy", <https://www.hoover.org/research/black-sea-and-frontiers-freedom> [Erişim Tarihi: 03.03.2024]

²² Çelikpala, *Escalating Rivalries and Diverging Interests*, 289-291.

ve bu kaynakların taşındığı güzergâhların kontrol edilmesi hedefi doğrultusunda Orta Doğu'da olduğu gibi, zengin enerji kaynaklarına sahip Kafkasya ve Hazar Bölgesi ile de ilgilenmektedir. Bununla birlikte; ABD, Avrasya Bölgesi'nde, başta Rusya olmak üzere, Hindistan ve Çin'in küresel güç olmak gayesiyle yaptıkları girişimleri kendi hegemonyasına tehdit olarak görmesi nedeniyle, bu devletlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, çevrelenmesine yönelik politikalar izlemektedir.²³

ABD'nin bölgedeki çıkarları; Avrupa-Atlantik kurumlarını genişleterek istikrarı yansıtmak ve bölgedeki demokratik eğilimli rejimleri desteklemek, Büyük Orta Doğu'yu kuzeyden kontrol altına almak amacıyla bölgeye erişimi kontrol etmek ve Hazar Havzası'ndaki alternatif enerji kaynaklarına erişimi denetim altına almak olarak üç yönde şekillenmiştir. ABD'nin söz konusu üç çıkarını birbirine bağlayan Karadeniz'in önemi bu bağlamda ivme kazanmış; dolayısıyla ABD bölgede daha büyük bir rol sahibi olmak istemiştir.²⁴

Karadeniz'in; Rusya'nın "yumuşak karnı" Kuzey Kafkasya'da ABD'nin kontrolü sağlayabilmesine olanak tanınması, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova gibi ülkelerin ABD'nin varlığı ile Rusya karşısında daha fazla sesini yükseltebilmesi, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorunun tam merkezinde yer alması ve Orta Doğu'ya alternatif olarak belirginleşen Hazar Havzası'nın seçenek rezerv kaynağı olmasının yanı sıra, İran tarafından petrol ve doğalgaz ihracatı için kullanılması düşünülen Karadeniz'de ABD'nin etkin olmasının İran'ın enerji politikalarını manipüle etme imkânı sunması, Irak ve Suriye gibi Ortadoğu devletlerine karşı baskı kurulması ve Büyük Ortadoğu projesinin hayata geçirilmesinde Karadeniz'in önemli olması ve bölgenin küresel terörle mücadelede sahip olduğu stratejik konum ABD'nin Karadeniz'e önem atfetmesinin gerekçeleri olarak sıralanmaktadır.²⁵

Bununla birlikte; AB'nin genişleme programı içinde Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ülkelerin bir kısmının yer alması ve bu çerçevede "Daha Geniş Avrupa" programı kapsamında AB'nin bölgeye yönelik politikalarının uygulamaya geçmesi, ABD'nin bölgede etkin en büyük güç olma gayesine de farklı bir anlam kazandırmıştır.

²³ Hakan Özcan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları". *Deniz Gücü ve Güvenliği İncelemeler*. ed.Murat Kağan Kozanhan. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020, 304.

²⁴ Mustafa Aydın, "Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas For the Black Sea Region and a Turkish Alternative", *Southeast European and Black Sea Studies*, C.9, S.3 (2009),273.

²⁵ Sinan Oğan, "The Black Sea: New Arena For Global Competition", *Turkish Policy Quarterly*, C.5, S.2 (2006):4-5.

NATO'nun bölgeyi BİO programı içine alması; bölgenin önemini arttırmasının yanı sıra, Karadeniz'in stratejik konumuna bağlı olarak bölgede bulundurulacak askeri gemi ve/veya üslerden Rusya'ya yönelik istihbarat çalışmalarına elverişli olması da Karadeniz'in önemini ABD için arttırmıştır.²⁶

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Karadeniz'de izlediği politikanın temel amacı, RF'nin siyasi, askerî, ekonomik tüm alanlarda etkisini azaltmak ve Karadeniz'deki küresel güç mücadelesinde dengeyi kendi lehine çevirmektir.²⁷ ABD; bu maksat doğrultusunda, 1994 yılında, NATO tarafından geliştirilen BİO girişiminin öncüsü olmuş ve Eski Varşova Paktı üyesi olan, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'yı program kapsamına almıştır. Ayrıca; bölgede durumunu güçlendirmek ve engelleri kaldırabilmek için, 2003 yılından başlayarak, Gürcistan ve Ukrayna'da "renkli devrimler" olarak adlandırılan süreçlerin yaşanmasına neden olmuş ve anılan devrimlerin sonunda Batı'ya yakın yönetimler iş başına gelmiştir. ABD'nin bölgeye yönelik adımlarından bir diğeri ise, 2004 yılında gerçekleşmiş ve Karadeniz'e sınırı olan Bulgaristan ve Romanya NATO'ya üye olmuşlardır. Bu ülkeler, havalimanları ve üslerinin bazılarını, ABD ve NATO'nun kullanımına müsaade etmişlerdir.²⁸ ABD; Soğuk Savaş sonrası şekillenmeye başlayan uluslararası sistem içerisinde, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek maksadıyla NATO'yu önemli bir dış politika aracı olarak değerlendirmiş, NATO içerisinde ittifak ilişkilerinin güçlendirilmesi ABD'nin dış politika önceliklerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ABD, NATO'nun genişlemesi ve dönüşümü kapsamında izlenen politikaların öncüsü ve destekçisi olmuştur.²⁹

2.3. NATO'nun Karadeniz Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemi etkisi altına almaya çalışan ABD ve SSCB'nin mücadelesinin yansımalarından biri olan NATO, 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmuştur. Üye devletlerin belirli bir coğrafi alanda güvenliklerini tesis etmek amacıyla kurulan NATO; demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel özgürlükler ve

²⁶Oğan, a.g.m., 5.

²⁷Özarslan, a.g.m., 152.

²⁸Özcan, a.g.m., 304.

²⁹ Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk-Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.1., S.2 (2005), 8.

ekonomik iş birliği alanlarına vurgu yapsa da Soğuk Savaş ortamında sürekli “askeri bir ittifak” olarak nitelendirilmiştir.³⁰ Yaklaşık yarım asır devam eden Soğuk Savaş döneminin en önemli aktörlerinden biri olan NATO; bu dönem boyunca Sovyetler Birliği’ni Batılı ülkelere yönelik en önemli tehdit olarak algılamış ve stratejilerini bu tehdit çerçevesinde şekillendirmiştir.³¹

1990’lı yılların başında Varşova Paktı’nın çökmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılması; NATO’nun geleceğinin ne olacağı sorusunu ortaya çıkarmış ve bu konuda iki farklı tez çatışmıştır. Varşova Paktı ile benzer şekilde NATO’nun da varlığının sona erdirilmesini savunan birinci teze karşılık olarak ikinci tez, Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan gerginlik, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan kanlı dönüşüm ve Sovyet topraklarındaki belirsizlikleri öne sürerek NATO’nun misyonu dışında kalan tehditler karşısında yeni işlevler kazanması ve ittifakın güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle Yugoslavya’nın dağılması esnasında yaşanan süreç ve eski Sovyet coğrafyası ile Orta Doğu’daki istikrarsızlık ortamı sonucu ikinci tez baskın gelmiş, bu bağlamda NATO stratejileri yeniden gözden geçirilerek genişleme ve dönüşüm doğrultusunda adımlar atılmıştır.³²

SSCB’nin dağılmasının ardından, uluslararası sistemdeki tehdit algısı çok boyutlu bir hal almış, bunun neticesinde NATO’nun stratejileri daha belirsiz hale gelmiştir. İç ve dış tüm tehditlerin niteliğinin değişmesi, güvenlik anlayışında ciddi dönüşümlere yol açarken, bir komşu ülke ordusunun işgalinden duyulan korku Soğuk Savaş sonrasında yerini ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, nüfus sorunları, kitle imha silahlarının yayılması ve terörizme bırakmıştır. Bu ortamda NATO, ortaya koyduğu yeni stratejileri ile yeni görevler üstlenmiş ve Doğu’ya doğru genişlemiştir. “Çatışma Esaslı Güvenlik” anlayışı yerini “İş Birliği Esaslı Güvenlik” anlayışına bırakmıştır.³³

1990 yılının Temmuz ayında, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle iş birliğinin geliştirilmesine yönelik önerilerin ana hatlarının çizildiği NATO Liderleri Londra Zirvesi’nde, dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner tarafından yapılan açılış konuşmasında yeni döneme ilişkin yol haritası “(...) *Soğuk Savaş tarihi aittir,*

³⁰ Erdem Özlük, Duygu Özlük, “NATO’yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.31 (2014), 210.

³¹ Doğan Şafak Polat, “NATO ve Rusya’nın Karadeniz Politikaları”, *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2018), 365.

³² Purtaş, Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü, 8.

³³ Polat, NATO ve Rusya’nın Karadeniz Politikaları, 368.

İttifakımız çatışmadan iş birliğine doğru ilerlemektedir” şeklinde ifade edilmiştir.³⁴ Zirve sonunda NATO’nun kuruluşundan beri en geniş bildirisi yayımlanmış, söz konusu bildiriye, Doğu ve Batı arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek için gereken önemli adımlar açıklanmış ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile NATO arasında düzenli diplomatik ilişki kurulması öneri olarak sunulmuştur. Bu öneri doğrultusunda, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri NATO karargahına davet edilmişlerdir.³⁵

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası ilk Stratejik Konsepti 1990 Londra Zirvesi’nden bir yıl sonra yayımlanmıştır. NATO; ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, nüfus sorunları, kitle imha silahlarının yayılması ve terörizm gibi uluslararası güvenlik tehditleri ile mücadeleyi gündemine alarak, askeri savunma örgütünden ziyade küresel güvenlik örgütüne dönüşmüştür. Ayrıca; anılan strateji belgesiyle Varşova Paktı üyelerinin tehdit olmaktan çıktığı değerlendirilerek; Doğu Bloğu ülkelerine yönelik açılım stratejisi de kabul görmüştür.³⁶

1997 yılında gerçekleştirilen ve İttifak’ın geleceğinde önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilen Madrid Zirvesi’nde; Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan, üyelik görüşmeleri için resmen davet edilmişlerdir. Bununla birlikte; NATO’nun, 1949 Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10. Maddesi uyarınca yeni üyelere açık olduğu belirtilmiştir.³⁷ NATO’nun genişleme politikası kapsamında; 12 Mart 1999’da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya üyeliğe kabul edilmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından 21-22 Kasım 2002 tarihleri arasında gerçekleşen Prag Zirvesi’nde ise aralarında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’nın yer aldığı yedi ülke daha üyelik görüşmelerine davet edilmiş, bu ülkeler 2004 yılı Mart ayı sonunda resmi olarak İttifak’a katılmışlardır.³⁸ NATO’nun genişleme stratejisi; 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan, 2017 yılında Karadağ, 2020 yılında Kuzey Makedonya, 2023 yılında Finlandiya ve 2024 yılında

³⁴“1990 Summit: a turning point in 'East-West' relations”, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_116133.htm?selectedLocale=en [Erişim Tarihi: 03.03.2024].

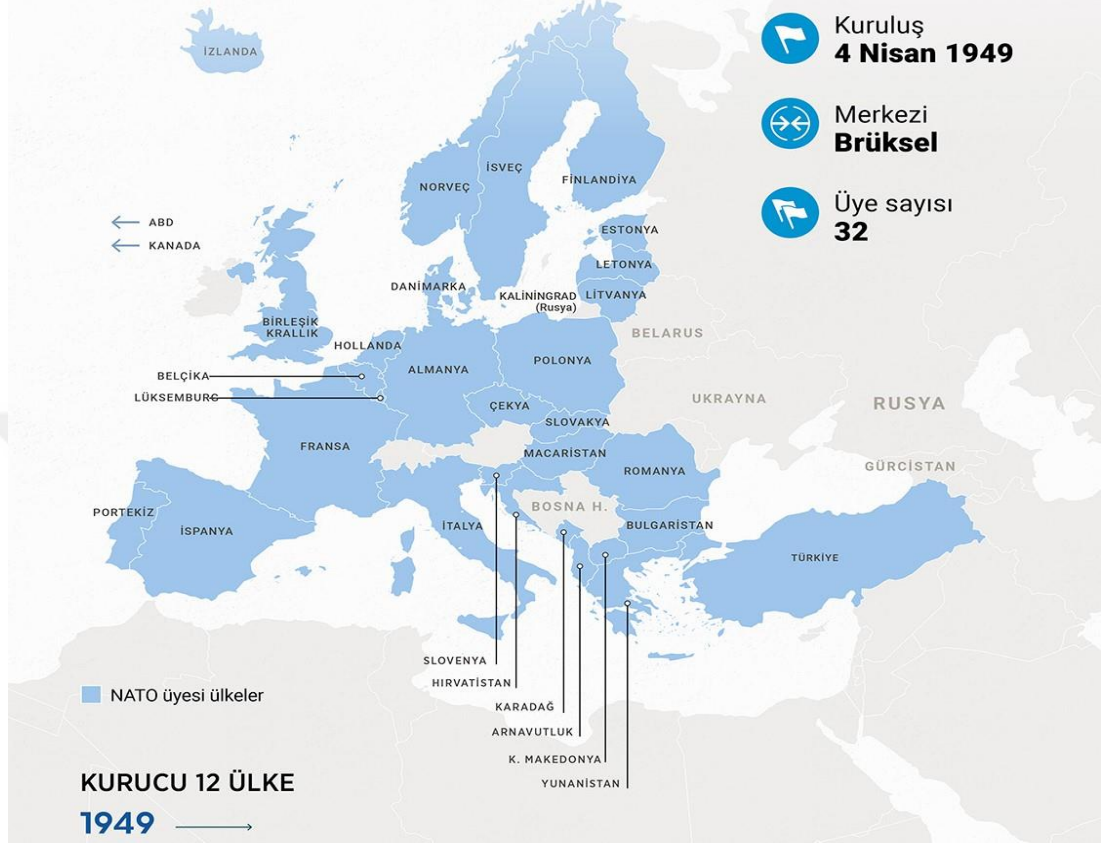
³⁵ Serdar Kesgin, “NATO’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi”, ICANAS 38, 10- 15 Eylül 2007, Ankara, 974.

³⁶ Doğan Şafak Polat, “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.5, Özel Sayı (2017): 53.

³⁷ Kesgin, a.g.m., 975.

³⁸ Polat, NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı,53-54.

İsveç'in katılımıyla devam etmiş ve İttifak bu katılım ile 32 üye devlet sayısına ulaşmıştır.³⁹

Şekil 2.2: NATO Üye Ülkeler Haritası

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isvec-natonun-resmen-32-uyesi-oldu/3158437>, [Erişim Tarihi: 07.05.2024].

Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya katılımıyla Karadeniz Bölgesi açısından önemli bir değişim yaşanmıştır. Soğuk Savaş öncesi dönemde; Karadeniz'e kıyısı bulunan Türkiye NATO'nun tek üyesiyken, 2004 yılında gerçekleşen beşinci dalga genişlemede Bulgaristan ve Romanya'nın da katılımıyla Karadeniz'e kıyısı olan altı devletten üçü NATO üyesi haline gelmiştir. Bu bağlamda gerek ülke sayısı oranı açısından gerekse Karadeniz çevresindeki toprak açısından Karadeniz'in yarısı NATO toprağı haline gelmiştir. NATO'nun Karadeniz'e yönelik genişlemesi Bulgaristan ve

³⁹ "NATO Üyeleri", NATO, https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, [Erişim Tarihi:08.03.2024].

Romanya ile sınırlı kalmamış, Nisan 2008’de gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi’nde Ukrayna ve Gürcistan’ın da İttifaka üyeliği konusu görüşülmüştür.⁴⁰

Soğuk Savaş sonrası önemi giderek artan Ortadoğu, Karadeniz, Hazar bölgesi gibi gerek enerji gerekse ulaşım açısından merkezi konuma sahip bölgelere nüfuz etme mücadelesi Karadeniz’in öneminin giderek artmasına neden olmuştur. Bulgaristan ve Romanya’nın NATO’ya katılımı ile Gürcistan ve Ukrayna’yla kurulan iyi ilişkiler NATO’nun Karadeniz’deki etkinliğini artırmıştır. Karadeniz, geçmişte Türkiye kıyıları hariç Sovyet denizi iken, NATO’nun genişleme politikası neticesinde adeta bir Avrupa Denizi’ne dönüşmüştür. Rusya ise Kuzeybatı Kafkasya kıyılarına sıkışmıştır.⁴¹

NATO’nun Karadeniz Bölgesi’ne yönelik girişimleri, genişleme politikasının yanı sıra çeşitli oluşumlar ile de kendini göstermiştir. 1991’de NATO içinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) oluşturulmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Rusya ve SSCB’den ayrılan yeni cumhuriyetlerle irtibatı devam ettirmek, onları siyasal reformlarla yeni Avrupa yapılarına entegre etmek amacıyla kurulan KAİK, 1997’de gözden geçirilerek Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi’ne (AAOK) dönüştürülmüştür.⁴²

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerin Batı güvenliği içinde olma taleplerinin karşılanması, onların NATO’nun askeri ve politik sistemi ile uyumlu hale getirilmesini sağlamak maksadı ile Ocak 1994’te NATO’nun en başarılı girişimi olan Barış için Ortaklık (BİO) projesi başlatılmıştır. Söz konusu proje; Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO’nun varlığı için ihtiyaç duyulan sihirli proje olmuştur.⁴³ BİO; Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkeler ile NATO arasında siyasal iletişim kurulması ve bu ülkelerin Batı ile entegrasyonlarının sağlanması amacıyla oluşturulan bir girişimdir. BİO projesiyle, NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında, ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar marifetiyle barışı koruma yeteneklerinin güçlendirilmesi ve bu şekilde anılan ülkelerin askeri

⁴⁰ Murat Ülgül, “NATO’nun Geniş Karadeniz Havzası’ndaki Rolü”, *Karadeniz: 2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, ed. Özgür Tüfekçi, Fevzi Kırbaşoğlu, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2023), 398.

⁴¹ Doğan Şafak Polat, NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı, 52.

⁴² Koçer, a.g.m., 203.

⁴³ Erol, Demir, a.g.m., 22.

kuvvetlerinin, NATO kuvvetleri ile çalışabilme kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. BİO, süreç içerisinde Avrupa-Atlantik Güvenlik Mimarisinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir.⁴⁴

2.4. AB'nin Karadeniz Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa kıtasında kalıcı barışın tesis edilmesi amacıyla kurulan AB, kuruluşundan sonra gerçekleşen yedi ayrı genişleme dalgası ile 27 üye ülkeye ulaşmıştır.⁴⁵ Kuruluşundan bu yana gerçekleşen en büyük genişleme, on yeni ülkenin katılımıyla 2004 yılında yaşanmış ve literatürde “*big bang*” (büyük patlama) olarak adlandırılmıştır. Bu tarihi genişleme ve sonraki dönemde üç yeni ülkenin daha AB'ye dahil olmasıyla Birlik sınırı son şeklini almıştır.⁴⁶

AB tarafından gerçekleştirilen her genişleme, Birliğe yeni üyeler ve bölgeler getirerek iç yapılarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda yeni sınırlar, komşular ve sorunları da beraberinde getirmiştir.⁴⁷ 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla Birliğin sınırları Karadeniz'e ulaşmış ve AB'nin bölgeye atfettiği önem artmıştır. Doğal kaynaklar bakımından zengin ve stratejik olarak Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun kesişme noktasında konumlanan Karadeniz Bölgesi, aynı zamanda, Avrupa'ya kadar uzatılması planlanan enerji ve ulaşım hatlarıyla AB açısından kilit bir bölge olmuştur. Bununla birlikte; terörizm, organize suçlar, yasadışı göç ve dondurulmuş çatışmalar gibi pek çok sorunla boğuşan bu bölge sunduğu fırsatların yanı sıra sorunlarıyla da Avrupa'ya yakınlaşmıştır.⁴⁸

⁴⁴ Koçer, a.g.m., 204.

⁴⁵“AB Genişleme”, AB, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-enlargement_en, [Erişim Tarihi: 08.03.2024]

⁴⁶ Esra Erol Ergen, Seyhun Doğan, “Avrupa Komşuluk Politikası: Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularıyla İlişkileri”, *Akademik Hassasiyetler*, C.6., S.11 (2019), 162.

⁴⁷ Mustafa Aydın, “Europe's New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood”, *Southeast European and Black Sea Studie*, C.5, S.2 (2005):257.

⁴⁸ Haydar Efe, “The European Union's Black Sea Region Policy”, *Karadeniz Dergisi*, S.15 (2012), 3.

Şekil 2.3: AB Üyesi Ülkeler Haritası

“Avrupa Birliği Haritası: Avrupa Birliğinde Bulunan Kurucu ve Üye Ülkeler Haritası”, Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/avrupa-birligi-haritasi-avrupa-birliginde-bulunan-kurucu-ve-uye-ulkeler-haritasi-turkce-6306570> [Erişim Tarihi: 08.05.2024].

Soğuk Savaş sonrası dönemde; Birlik tarafından bölge ülkelerine yönelik olarak ilk aşamada, eylem planları ve ortaklık işbirliği anlaşmaları ile ikili ve teknik-mali yardım projeleri ile çok taraflı düzeyde girişimlerde bulunulmuştur.⁴⁹ AB tarafından; mali ve teknik yardım projeleri kapsamında Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım Programı (TACIS), Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (TRACECA), Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (INOGATE) gibi çeşitli projeler desteklenmiştir.⁵⁰ Ancak; yeni üye ülkelerin katılımı ile ortaya çıkan konjoktüre uygun olarak politika geliştirilmesinin zorunlu hale gelmesi sonucu AB tarafından; yakın bölgesinde yeni bölünmelerin oluşmasına imkân vermemek ve mevcut/potansiyel tehditler ile fırsatları değerlendirmek amacıyla Avrupa Komşuluk

⁴⁹ Neziha Musaoğlu, Ertan Efegil, “The EU’s Black Sea Synergy”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2 (2009):310.

⁵⁰ Burçin Canar, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*, (Ankara: Phoenix Yayınevi: 2013), 141-142.

Politikası (AKP) oluşturulmuştur. Birliğin doğu ve güney komşuları olmak üzere on altı ülke söz konusu politikaya dahil edilmiştir.⁵¹

2003 yılı Mart ayında yayımlanan “Daha Geniş Avrupa: Güney ve Doğu Komşularla İlişkilerde Yeni Çerçeve” adlı belge AKP’ye yönelik ilk önemli belge niteliği taşımaktadır. Söz konusu belge kapsamında, Avrupa’da yeni bölünmelerin meydana gelmemesi ve birliğin sınırlarının ötesinde istikrarın sağlanması ve refahın yayılması, komşu ülkelerle yakın, barışçıl ve işbirliği içerisinde ilişki kurulması politikanın öncelikli amaçları olarak belirlenmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi maksadıyla daha geniş ekonomik entegrasyon, yoğunlaştırılmış siyasi ve kültürel ilişkiler, geliştirilmiş sınır ötesi işbirliği ve AB ile komşuları arasındaki çatışmaları önlemede sorumluluğun paylaşılmasına dayanan değerlerin ve refahın paylaşıldığı bir alan yaratmak, komşu ülkelerin siyasi ve ekonomik alanda yaptıkları ilerlemelere cevaben farklılaştırılmış çerçeve altında ayrıcalıklı ilişkiler ve somut faydaları komşu ülkelere sunmak şeklinde hedefler ortaya koyulmuştur.⁵²

İkinci önemli belge ise, politikanın temel amaç ve araçlarının yer aldığı 2004 yılında yayımlanan “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi”dir. Komşu ülkelerle kurulması öngörülen ilişkinin boyutlarının yer aldığı bu raporla birlikte komşuluk politikası yürürlüğe girmiştir.⁵³ Birlik tarafından, politikanın amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik katılımcı ülkelere uygun, farklı projeler geliştirilmiş ancak neticede genişleme politikasından farklı olarak, söz konusu ülkelere tam üyelik taahhüdü verilmemiştir.⁵⁴

Nisan 2007’de AB tarafından Karadeniz Bölgesi’ne yönelik olarak “Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bir Bölgesel Girişim” başlıklı politika belgesi oluşturulmuştur. Karadeniz Sinerjisi; Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Moldova Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna dâhil olmak üzere bölge ülkeleri ile işbirliği ve ilişkilerin gelişmesini amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu’nun yayımladığı belgede, enerji, eğitim, sivil toplum, sınır ötesi işbirliği ve araştırma alanları konularında, çevre, denizcilik, balıkçılık gibi alanlarda somut getiriler sağlama hedefine yönelik siyasal rehberlik etmek amacıyla esnek bir

⁵¹ Ergan, Doğan, a.g.m., 162.

⁵² a.g.m., 162.

⁵³ a.g.m., 162.

⁵⁴ Yelda Demirağ, “The European Union’s Black Sea Policy: In Light of Recent Developments”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.41 (2014): 80.

genel çerçeve olarak açıklanmıştır. Karadeniz Sinerjisi girişimi, 2008 yılında AB'ye üye ülkeler ve proje katılımcısı ülkelerin Dışişleri Bakanları'nın toplantısı ile Kiev'de başlatılmıştır.⁵⁵

AB'nin Karadeniz Sinerjisi kapsamında tespit ettiği temel iş birliği alanları ise; demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim, göç hareketlerinin yönetimi ve güvenliğin geliştirilmesi, “donmuş” çatışmalar, enerji, taşımacılık, çevre, denizcilik politikası, balıkçılık, ticaret, araştırma ve eğitim şebekeleri, bilim ve teknoloji, istihdam ve sosyal meseleler ve bölgesel gelişimdir. Karadeniz Sinerjisi içindeki AB girişimleri çoğunlukla finansal yardım sağlama, ekonomik kalkınma ve reformları destekleme gibi teknik konulara odaklanmaktadır. Sinerji, AKP ve Doğu Ortaklığı'nın bir parçası olarak komşular arasında AB'nin güneyine yönelik ekonomik entegrasyonu teşvik etmektedir.⁵⁶

AB'nin bölgeye yönelik bir başka girişimi olan Doğu Ortaklığı ise, Birliğin doğu komşuları olan Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile iş birliğini arttırmak ve AKP'nin doğu yönünü birleştirmek hedefleri doğrultusunda Polonya-İsveç girişimi ile başlatılan ve 2009 yılı Prag Zirvesiyle hayata geçirilen bir ortaklıktır. Ortaklığın ana amacı, siyasi birliği hızlandırma koşullarının oluşturulması ve ortak ülkelerle daha ileri ekonomik entegrasyonun sağlanmasıdır.⁵⁷ Programa dâhil olan ülkeler ile siyasi ve ekonomik entegrasyonun ilerletilmesini amaç edinen AB; bu ülkelerin AB normları, değerleri, kuralları ve mevzuatı ile yakınlaşmaları için, Ortaklık Anlaşmaları imzalanması çerçevesinde yeni teşvikler önermiş ve bu anlaşmaların görüşmelerine başlanması ve sonuçlandırılması için demokratik koşulluluk ilkesini uygulayacağını ifade etmiştir. Doğu Ortaklığı ile güvenlik, istikrar ve refahın sürdürülebilirliği için AB ile katılımcı ülkeler arasındaki ilişkilerin Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları, vize kolaylıkları ve/veya serbestileri aracılığıyla hareketliliğin artırılması ve sosyo-ekonomik eşitsizliklere yönelik finansal yardımların artırılması ile geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁸

⁵⁵ Efe Sıvış, “Bölgeselcilik Kavramı Işığında Karadeniz Bölgesi: Soğuk Savaş Sonrası Dış Politika Dinamikleri”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.12, S.4 (2019): 569.

⁵⁶ a.g.m., 569.

⁵⁷ Ergan, Doğan., a.g.m.,166.

⁵⁸ Fulya Akgül Durakçay, Asiye Gün Güneş Güllal, “Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.3 (2018):295.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA’NIN DIŞ POLİTİKASI

3.1. Rusya’nın Genel Dış Politikası

1985 yılında Mihail Gorbaçov’un SSCB’de iktidara gelmesi sonrası uyguladığı açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroika) politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması; yalnız SSCB açısından değil, uluslararası sistem açısından da önemli sonuçlara yol açmıştır. 1991 yılında SSCB’nin dağılması neticesinde; Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş, SSCB yapısı içinde yer alan ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Sovyetler Birliği’nin ardından 15 ülke bağımsızlığını ilan etmiş, Moskova merkezli yapı ise Rusya Federasyonu olarak yeni devlet yapılanmasını oluşturmuştur.⁶⁰

Şekil 3.1: Rusya Federasyonu ve Komşu Ülkeler Haritası

“Rusya”, Britannica, <https://www.britannica.com/place/Russia> [Erişim Tarihi: 08.05.2024].

⁵⁹ Kemal Çiftçi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rıza”ya Dayalı "Hegemonya"dans "İmparatorluk" Düzenine”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.10 (2009): 204.

⁶⁰ Salih Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri 2.Basım*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 2-3.

Sovyetler Birliği'nden Rusya'ya olumlu ve olumsuz yönleriyle büyük bir miras kalmıştır. Öncelikle çökmüş bir ekonomi, ekonomik durumla bağlantılı biçimde çökmüş bir toplumsal yapı ve “süper gücün vatandaşları” olmaktan çıkan toplumun yaşadığı bunalım, eski Sovyet coğrafyasıyla ekonomiden gelen karşılıklı bağımlılık, Rus azınlıkların varlığı ve aynı coğrafyanın paylaşılmasının getirdiği zorunluluklar mirasın olumsuz yönleri olarak kabul edilmektedir. Diğer açıdan bakıldığında ise; BM Güvenlik Konseyi'nde sürekli üyelik ve buna bağlı olarak veto hakkı, nükleer silah ve uzay teknolojisi, Çarlık Rusya'sından kalan güçlü devlet yapısı/geleneği ve iyi yetişmiş insan kaynağı da mirasın olumlu yanı olarak devralınmıştır. Rusya; SSCB döneminden gelen süreklilik güçlerinden etkilenirken, uluslararası sisteme dahil olan yeni bir devlet olarak kabuk değiştirmiş ve büyük bir dönüşüm yaşamıştır.⁶¹

1990'lı yıllarda Rusya; içerde ekonomik-toplumsal yapısını yeniden örgütlerken, dışarıda da yeniden şekillenen bir sistem içerisinde kendine yer edinmeye çalışmıştır. Hem iç ve hem de dış politikadaki istikrarsızlıklar dikkate alındığında bunu “geçiş” ya da devletin yeniden inşasından yola çıkarak “kuruluş” dönemi olarak adlandırmak mümkündür.⁶² Bu dönemde; Rus dış politikasının en temel sorunlarından biri, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve yeni devletin kurulmasıyla ilgili olarak Rusya'nın dünyadaki konumunun ve rolünün belirlenmesi olmuştur. Büyük oranda toprak ve süper güç konumunun kaybedilmesi neticesinde Rusya için yeni bir jeopolitik durum ortaya çıkmış, bu ortamda Rusya'nın ulusal çıkarlarının ne olduğuna ilişkin farklı yanıtlar getirilmiştir. Bir taraf Rusya'nın Batı ile yakınlaşmasını ve Batılı değerleri savunurken, karşı taraf ise Batılı değerlere karşı çıkmış ve Rusya'nın kendine özgü bir yolu olduğunu vurgulamıştır.⁶³

Bu bağlamda; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus dış politikası, Batı ile bütünleşmeyi, siyasi ve iktisadi alanlarda yapılan reformlara devam edilmesini savunan Atlantikçi görüş ile Rus halkının Büyük Petro zamanında yapılan reformlar ile Slav çizgisinden uzaklaştırıldığını, bu nedenle reformlara son verilerek geleneksel değerlere dönülmesi gerektiğini savunan Avrasyacı görüş arasında kalmıştır.⁶⁴ Rus dış politikasında; 1991'den 1993'e kadar geçen dönemde Atlantikçi ve batıya dönük dış

⁶¹ Erel Tella, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.65, S.3 (2010): 205.

⁶² a.g.m., 205.

⁶³ Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, (Ankara: Platin Yayınları, 2005), 159.

⁶⁴ Yaşar Onay, *Rus Stratejisinin Mimarları*, (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 185-186.

politika, 1993-1996 yıllarında neo-empyralist dış politika, 1996'da Yevgeniy Primakov'un dışişleri bakanı olarak göreve gelmesiyle yoğunluk kazanan çok kutuplu uluslararası sistemde Avrasya süper gücü olmayı hedefleyen Avrasyacı dış politika, 1999'dan günümüze kadar olan süreçte ise Rusya Devlet Başkanı Putin'in pragmatik dış politika eğilimleri gözlemlenmiştir.⁶⁵

RF'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Boris Yeltsin, iki dönem süreyle başkanlık yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Yeltsin; yeni devletin dış politikasının yönünü, “*ABD'nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz*” açıklaması doğrultusunda Batı'ya çevirmiştir.⁶⁶ 1991-1993 yılları arasında geçen bu süreçte Rusya; başta ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere her alanda Batı tarzı yeniden yapılanma sürecine girmiş, demokratik sisteme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için yoğun çabalar yürütmüştür. Bu dönemde dış politikaya Atlantikçi görüş hâkim olmuş, dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev izlenen dış politikanın temel ilkesini Batı'yla bütünleşme ve tüm yönleriyle ortaklık olarak ilan etmiştir. Çatışmalardan uzak ve dış dünya ile uyum içerisinde bir dış politika benimsenmiştir.⁶⁷

Ancak; ülkede yaşanan ekonomik çöküş, toplumsal huzursuzluklar ve siyasi karmaşa neticesinde, Batı ile iş birliği politikasına son verilmiştir. 1993 seçimlerinde komünist ve milliyetçilerin parlamentoda çoğunluğu kazanması, Transkafkasya ve Orta Asya'da Rusya'nın da müdahil olduğu çatışmaların ortaya çıkması, Çeçenistan'a karşı yürütülen harekate ek olarak NATO'nun eski Varşova Paktı üyesi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemesi konusunda yapmış olduğu açıklamalar RF'nin dış politika sürecini etkilemiştir.⁶⁸

25 Ocak 1993'te Rus dış politikasındaki yeni yaklaşımın resmî belgesi olarak nitelenen Dış Politika Konsepti yayımlanmış; söz konusu belgede, 14 eski Sovyet cumhuriyetine atfen kullanılan “yakın çevre”ye verilen önem vurgulanmıştır.⁶⁹ Gerek söz konusu Doktrin'de, gerekse Kasım 1993'te yayımlanan Savunma Doktrini'nde; Rusya'nın, kendisi için hayati önemi haiz olan yakın çevresindeki ulusal çıkarlarını koruma hakkı bulunduğu ilan edilmiştir.⁷⁰

⁶⁵ Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, 131.

⁶⁶ Mesut Hakkı Caşın, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, (Ankara: SRT Yayınları, 2016), 139.

⁶⁷ a.g.e., 147.

⁶⁸ a.g.e., 148.

⁶⁹ Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, 138-139.

⁷⁰ a.g.e., 142.

Yeltsin başkanlığında izlenen Rus dış politikasının üçüncü evresinde; Primakov'un takip ettiği dış politika, Batı yanlısı politikaları reddeden, ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünya düzenini savunan ve eski Sovyet sahasına güçlü bir şekilde dönüşün esas alındığı Avrasyacılık düşüncesi ile oluşturulmuştur.⁷¹ ABD'nin Rusya merkezli politikasını terk etmesinin yanı sıra NATO'nun 1993'te başlattığı doğu yönlü genişleme stratejisi, Rusya'nın dış politik tutumunu revize etmesine etki eden en önemli unsurlardan biri olmuştur. Söz konusu strateji, ABD'nin NATO aracılığıyla Rusya'ya karşı yeni çevreleme politikası olarak algılanmıştır.⁷²

Rusların kriz süreçlerinin bir ürünü olan Avrasyacılık akımı, Rus Çarlığı'nın yıkıldığı 1920'li yıllar ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yönelik belirtilerin ortaya çıktığı 1980'li yılların sonu olmak üzere Rus siyasal hayatında iki kez ön plana çıkmıştır. 1920'li yıllarda gelişen "Klasik Avrasyacılık"ın ardından 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan ve Yeni Avrasyacılık olarak adlandırılan akımın özellikle 2000 yılında Putin'in iktidarı ile uygulama sahası bulduğu genel olarak kabul görmektedir. Yeni Avrasyacılık; Sovyetler Birliği sonrasında Avrasyacılık düşüncesini sistemli bir şekilde ortaya koymasının yanı sıra Rus politik elitlerine yakınlığına bağlı olarak siyasal hayatta yönlendirici konumda bulunması gibi gerekçelerle büyük ölçüde Aleksandr Dugin ile özdeşleştirilmektedir.⁷³

Dugin; Avrasyacılık düşüncesinin esaslarının oluşturulmasına yönelik olarak kaleme aldığı "Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım" adlı eserinde, Doğu Bloku'nun ve ardından SSCB'nin çöküşünün göreceli jeopolitik dengeyi Atlantikçilik, yani genellikle Batı Bloku ve piyasa medeniyeti lehine bozduğunu ancak jeopolitik eğilimlerin objektif faktörler içerdiğini ve bu faktörlerin iradi subjektif yollarla lağvedilemeyeceğini, yeni bir imparatorluğun kurulmasının jeopolitik olarak kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bu imparatorluğun potansiyel olarak her zaman mevcut olduğunu ancak siyasal gerçekliğe dönüşmek için uygun şartlar aradığını belirten Dugin, imparatorluktaki doğal kilit fonksiyonunu Rusların yerine getireceğini vurgulamış, teritoryal, kültürel, medeniyetsel, sosyo-ekonomik ve stratejik açılardan Rusların doğal ve organik bir şekilde bu küresel misyona uygun olduklarına

⁷¹ Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, 170.

⁷² a.g.e., 156.

⁷³ Selim Kurt, "Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.15, S.31 (2019): 426-427.

değirmiştir. Dugin'e göre, Ruslar, Avrasya İmparatorluğunun zorlu merkezi rolünü kabul etmeli; bu rolün idrakine varmalı ve bir kere daha sorumluluğu almalıdır.⁷⁴

Dugin tarafından; Avrasya'da coğrafi ve stratejik birliğin oluşturulması bir alinyazısı olarak nitelendirilmiş ve söz konusu birliğin merkezinde muhakkak Rusya'nın bulunması gerekli görülmüştür.⁷⁵ Kurulması durumunda Rus halkının küresel medeniyet misyonuna cevap verecek söz konusu imparatorluğun birçok alt düzeyi bulunan büyük bir proje olduğu ifade edilmiştir. Bu yeni imparatorluğun ne Rus ne de Sovyet imparatorluğu olacağı, kaynaştırıcı noktasının Atlantikçilik ile mücadele olacağı vurgulanmıştır.⁷⁶

1993 yılında yayımlanan Askeri Strateji Belgesi'nde hiçbir devlet veya kurum Rusya'nın düşmanı olarak görülmemiş ve Rusya'nın yakın yerlerinde yerel silahlı çatışmaların meydana gelmesi ana tehdit olarak algılanmıştır. Yeltsin dönemi kapsamında 1997 yılında yayımlanan Güvenlik Strateji Belgesi'nde ise; RF'ye komşu bölgelerde askeri teşkillerin oluşturulması ve konuşlandırılması, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve bu genişleme stratejisi ile Avrupa'da güçlü bir siyasi-askeri güç oluşturularak Rusya açısından tehdit oluşturacak yeni bir ayırım yaratma olasılığı Rusya açısından tehdit olarak sayılmıştır.⁷⁷

Boris Yeltsin'in, 31 Aralık 1999'da istifa ettiğini açıklamasının ardından Vladimir Putin, geçici devlet başkanlığı görevini üstlenmiştir. Yeltsin'in halefi olarak ilan ettiği Putin, 26 Mart 2000 tarihinde yapılan seçimlerde Rusya'nın ikinci devlet başkanı olarak seçilmiştir.⁷⁸ Putin yönetimi tarafından; güçlü, etkin, demokratik, vatandaşlarının haklarını ve ekonomik özgürlüklerini savunabilen ve yaşam koşullarını iyileştirebilen bir devletin dış tehditlere karşılık verebileceği düşüncesiyle, iç politikada güçlü bir devlet hedeflenmiş, dış politika ise öncelikli olarak iç sorunların çözümüne yönelik esaslar çerçevesinde yürütülmüştür.⁷⁹

⁷⁴ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov (İstanbul: Küre Yayınları, 2003), 51-52.

⁷⁵ a.g.e., 54.

⁷⁶ a.g.e., 81.

⁷⁷ Mehmet Fatih Ceylan, "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Güvenlik ve Askeri Stratejilerinin Evrimi", *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*, ed.Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan (İstanbul: A7 Kitap, 2023), 114,122.

⁷⁸ Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, 175-176.

⁷⁹ A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdüleri*, C.1, S.37 (2010): 43.

Putin, iktidara gelmesinin ardından öncelikle ülkede mevcut siyasi ve etnik çatışmaları sona erdirmiştir. Çeçenistan sorunu çözülmüş ve bu itibarla kamuoyunun güveni kazanılmıştır. Diğer aşamada; ekonomi yeniden teşkilatlandırılmış ve Batı ülkeleri ile sıkı ekonomik ilişkiler kurulmuştur.⁸⁰ Putin döneminde, bir yandan devletin yeniden örgütlenmesi sürecinde daha fazla mesafe alınmış, öte yandan ekonomik çöküntüden kurtulan devlet daha etkin bir dış politika izleyebilmiştir. RF'nin bu dönemde dış politikasının temel söylemi, "çok kutupluluk" anlayışı üzerine kurulmuştur.⁸¹ Rusya'yı uluslararası alanda bölgesel süper güç ve enerji gücü konumuna getirmeye çalışan Putin yönetimi, Rusya'nın "yakın çevre", Balkanlar, Uzak Doğu ve diğer bölgelere yönelik politikasını yeniden belirlemiştir. Putin yönetimi, Gorbaçov-Yeltsin döneminden farklı olarak Batı'yla ilişkileri ortaklık yerine pragmatizm ekseninde yürütmeye çalışmıştır.⁸²

Putin yönetimindeki Rusya'nın dış ve güvenlik politikaları, küresel güç olma söylemi üzerinden şekillendirilmiş, temel çıkarlar ise, içişlerine müdahaleye izin verilmemesi, ülke ve rejimin savunulması, Rusya'nın "büyük güç" vizyonunun devamlılığı, eski Sovyet coğrafyası ya da "yakın çevre"nin Rus nüfuz ve etkinliği açısından dokunulmaz bir alan olması ve burada herhangi bir rekabete izin verilmemesi, diğer güçlerle sadece eşitlik temelinde siyasi ve ekonomik işbirlikleri kurulması olarak tanımlanmıştır.⁸³

Putin yönetiminin ilk yılında, izlenecek dış ve güvenlik politikalarına ilişkin 21 Nisan 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Stratejisi ve 28 Haziran 2000 tarihinde ise Dış Politika Konsepti kabul edilmiştir. Anılan iki belgenin hazırlanmasına neden olan gelişmeler bu dönemde gerçekleşen NATO ve faaliyetlerinden kaynaklanmıştır. Söz konusu faaliyetler; NATO'nun Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği Müttefik Güç Harekâtı, Nisan 1999'da kabul edilen ve gerekli görüldüğü takdirde ittifakın sorumluluk alanı dışındaki alanlarda etnik ve bölgesel çatışmalara müdahale edebilmesini öngören yeni stratejik konsept ile 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin üyeliğe kabul edilmesidir.⁸⁴

⁸⁰ Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, 44.

⁸¹ Tellal, a.g.m., 215.

⁸² Sönmez, Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası, 41.

⁸³ Mitat Çelikpala, "Önsöz", *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*, ed.Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan (İstanbul: A7 Kitap, 2023), 19.

⁸⁴ Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*, 2.bs. (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 101.

Bu gelişmelerin bir yansıması olarak; Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde, Rusya sınırları yakınında yabancı askeri üslerin veya kuvvetlerin konuşlandırılması ve özellikle NATO'nun doğuya doğru genişlemesi dâhil askeri-siyasi blokların ve ittifakların birleşerek güç kazanmaları dış tehdit olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Dış Politika Konsepti'nde ise çok kutuplu bir dünya düzenini gerçekleştirmek için çaba gösterileceği vurgulanmış, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan gerçekleştirilen operasyonlardan duyulan rahatsızlık belirtilmiş, NATO'nun genişlemesinden ve yeni üyelerinin topraklarına konvansiyonel silahların konuşlandırılmasının kaygıyla izlendiğinden bahsedilmiştir.⁸⁶

2001 yılında gerçekleşen ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırılarının ardından başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri ile Rusya bir yakınlaşma sürecine girmişlerdir. Ancak; 2003 yılında Gürcistan'da "Gül Devrimi"nin gerçekleşmesinin ardından 2004 yılında Ukrayna'da "Turuncu Devrim" yaşanmıştır. Söz konusu renkli devrimlerde Batı ve özellikle ABD destekli sivil toplum örgütleri büyük rol oynamıştır. Özellikle Gürcistan ve Ukrayna'daki yeni yöneticiler Rusya karşıtı politikalar izlemiş ve NATO'ya katılmak için çaba göstermişlerdir.⁸⁷

NATO, 2004 yılında yeni bir genişleme hamlesiyle Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'yı İttifaka dâhil etmiştir. AB de aynı dönemde genişlemeye devam etmiş; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 2004 yılında, Romanya ve Bulgaristan ise 2007 yılında AB'ye üye olarak katılmıştır. Öyle ki; RF'ye ait Kaliningrad, Moskova'nın üyesi olmadığı siyasi, askeri ve ekonomik örgütlerle çevrilmiştir.⁸⁸

Putin yönetimi; NATO'nun 2004 yılından sonra Baltık ülkelerinde askeri üsler kurmasından rahatsızlık duymuş, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki yeni siyasi yapılanmaların ABD'nin Rusya'yı zayıflatma politikaları olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda; 10 Şubat 2007 tarihinde Putin'in Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmayla Rusya için yeni bir dış politika çerçevesi çizilmiştir. "Münih Doktrini"

⁸⁵ Ceylan, a.g.m., 132.

⁸⁶ Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı (Ankara: Phoenix Yayınları,2004), 181-182.

⁸⁷ Sapmaz, a.g.e., 152.

⁸⁸ a.g.e., 152.

olarak adlandırılan konuşma Rusya'nın günümüz politikalarının başlangıcı niteliğinde olmuştur.⁸⁹

Putin; jeopolitik yüklü içerik ve mesajlar taşınması açısından önemli olan konuşmasında, tek kutuplu sistemin kabul edilemeyeceğinin yanı sıra mümkün olmadığını, ABD'nin küresel hegemonyasını dayattığı ve sistemin sadece bir ülke etrafında döndüğünü, güç kullanımının sadece BM Güvenlik Konseyi mekanizması çerçevesinde mümkün olacağını, Rusya'nın temel güvenlik ve dış politika sorunsalının NATO'nun jeopolitik genişlemesi üzerine şekillendiğini ve bu sürecin Rusya - NATO ilişkilerindeki güveni sarsan "provokatif" bir eylem olduğunu ifade etmiş, Rusya'nın bin yıllık tarihi ile her zaman bağımsız dış politika yürüteceğini ve bu geleneğinden vazgeçmek niyetinde olmadığını vurgulamıştır.⁹⁰

Bu konuşmanın ardından; 15 Temmuz 2008 tarihinde yayımlanan Dış Politika Konsepti'nde, Rusya'nın, karar verici konumda tek bir devletin olduğu uluslararası sistemi değiştireceği, Rusya'nın hiçbir devlet ile çatışma taraftarı olmadığı, ancak diğer devletlerde yaşayan Rusya vatandaşlarının hakları ile ekonomik çıkarlarının korunması ve Rusya'ya yapılacak herhangi bir saldırıya hemen cevap verileceği ifade edilmiştir. Rusya'nın çıkarlarının bulunduğu bölgelerle ortak tarihe sahip olduğu ve bu nedenle bu bölgelerin Moskova'ya daha sıkı bağlı olmalarının beklenildiği hususuna yer verilmiştir.⁹¹

Putin'in iki dönem devlet başkanlığı yapmasından sonra 2008 yılında RF Başkanı olarak seçilen Dimitri Medvedev döneminde, Gürcistan'ın Güney Osetya'ya yönelik askeri müdahalesine RF müdahil olmuş ve Rusya ile Gürcistan arasında beş gün süren bir savaş yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından; 2009 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde; NATO'nun askeri altyapısının Rusya'nın sınırlarına doğru genişletilmesine yönelik planlama ve uluslararası hukuk normlarının aksine küresel işlevlerle yetkili kılınmasının Rusya açısından kabul edilemez bulunduğu, ABD'nin küresel füze savunma sistemini Avrupa'ya yerleştirmesi durumunda küresel ve bölgesel istikrarın bozulma olasılığının bulunduğu belirtilmiştir.⁹² 2010 yılında yayımlanan Askeri Doktrinde de; benzer şekilde, temel dış askeri tehditler içinde;

⁸⁹ Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, 58.

⁹⁰ Halit Mammadov, "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, 2014, Ankara, 38.

⁹¹ Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, 59.

⁹² Ceylan, a.g.m., 140.

NATO'nun güç potansiyelini uluslararası hukuk normlarına aykırı olarak küresel boyutta yayma isteği ve NATO'nun genişleyerek Rus sınırlarına yaklaşması, RF'nin müttefiklerinde komşu devlet ve deniz sularında askeri birliklerin oluşturulması ve konuşlandırılmasına yer verilmiştir.⁹³

8 Şubat 2013 tarihinde Rusya'nın dış politika anlayışını yeni bir konsepte bağlayan dış politika konsepti yayımlanmıştır. Bu konseptte; Rusya'nın artık saldırıya geçme zamanının geldiği vurgulanmış, ABD ve AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri için ortaya koyduğu "Doğu Ortaklığı" girişimine karşı önlemler alınmıştır. Buna göre; AB ve ABD'nin uydusu konumundaki Polonya'nın, Ukrayna ve Belarus üzerindeki siyasi iktisadi, sosyal ve kültürel etkisinin azaltılmasına yönelik politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Ayrıca; "Doğu Ortaklığı" projesi sonucunda Rusya'nın enerji politikaları ve enerji güvenliğinin zarar göreceği ifade edilmiştir. Doktrin ile, uluslararası sistemle güç dengesi ve eşit haklar konusuna vurgu yapılmıştır.⁹⁴

Kasım 2013'te Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesi ile başkent Kiev'de Batı yanlısı gösteriler başlamıştır. Rusya; Ukrayna'nın NATO'ya katılma niyetinde olduğu, NATO donanmasının Kırım ve Sivastopol'de bulunmasının kendileri için kabul edilemeyeceğini yönünde açıklamada bulunmuştur. Rusya tarafından gerçekleştirilen harekât neticesinde 16 Mart 2014 tarihinde referandum gerçekleştirilmiş, referandumda Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına yönelik çıkan karar neticesinde 18 Mart 2014 tarihinde RF'ye ilhakına yönelik anlaşma imzalanmıştır.⁹⁵

Kırım'ın ilhakından sonra 2015 yılında onaylanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde; Rusya'nın egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alma ve Rusya dışında yaşayan soydaşlarının haklarını koruma yetkinliğini ispatladığı belirtilmiştir. Rusya'nın güvenliğini tehdit eden çok yönlü ve birbirine bağlı olan ulusal güvenliğine karşı yeni tehditler ortaya çıktığı, bağımsız iç ve dış politika uygulamalarının ABD ve müttefiklerinin direncine yol açtığı, söz konusu ülkelerin siyasi, ekonomik, askeri ve iletişimsel yollardan Rusya'yı çevreleme siyaseti izlediği,

⁹³ Sapmaz, *a.g.e.*, 156.

⁹⁴ Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, 63.

⁹⁵ Sapmaz, *a.g.e.*, 201.

Batı'nın Avrasya'nın entegrasyon sürecine karşı gerilimleri tırmandıran tavrının, Rus ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi adına olumsuz bir etki yarattığı ifade edilmiştir.⁹⁶

ABD ve AB'nin Ukrayna'daki anayasaya aykırı darbeyi desteklemesinin, Ukrayna toplumunda derin bir bölünmenin yaşanmasına, aşırı milliyetçi ideolojinin güçlenmesine ve silahlı çatışmaların ortaya çıkmasına neden olduğu açıklanmıştır. Rusya'nın Ukrayna tarafından düşman olarak algılanmasının, Rusya'nın sınırlarında kronik bir istikrarsızlığa yol açtığı, Rusya'ya komşu bölgelerde silahlanmanın gelişmesi Rusya'nın sınırındaki devletlerde ABD'nin askeri-biyolojik laboratuvar ağının genişlemesi Konseptte tehdit olarak ifade edilmiştir.⁹⁷

3.2. Rusya'nın ABD-NATO ve AB ile İlişkileri

Soğuk Savaş dönemi boyunca her alanda karşılıklı rekabet içerisinde olan ABD ve SSCB, bu mücadelenin sonunda SSCB'nin dağılması ile yeni bir sürece girmişlerdir. Rus-Amerikan ilişkilerinin tarihsel sürecini iki temel döneme ayıran Trenin; ilişkilerin ilk dönemini, iki uzak ülkenin birbiriyle temasının en az seviyede olduğu ve uzaklığın da etkisiyle kısmen iyi ilişkilerin olduğu dönem olarak tanımlamıştır. İkinci dönemi ise birincinin tam tersi; her iki ülkenin de birbirini doğrudan hedef aldığı ve katı cepheleşmenin yaşandığı bir dönem olarak nitelendirirken, iki ülke ilişkilerinin seyrinin tarihte benzeri olmayan üçüncü bir dönemin eşiğine geldiğini ifade etmiştir.⁹⁸

Sovyetler Birliği'nin ardından ABD açısından Rusya eski Sovyet coğrafyasının yanı sıra Avrupa ve Asya'da güvenlik ve istikrar için önemli bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda geliştirilen "*Russia First-Önce Rusya*" politikası, Rusya'da sağlanacak istikrarın ABD'nin çıkarlarına hizmet edeceği esasında oluşturulmuştur. Bu politikaya esas nedenler şunlardır⁹⁹:

- ABD'ye doğrudan nükleer saldırı düzenleyebilecek tek devlet olan Rusya, ABD'nin düşmanlarına kitlesel imha silahları sağlayabilecek güce sahiptir.
- BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı vardır.

⁹⁶ Ceylan, a.g.m., 143.

⁹⁷ a.g.m., 144.

⁹⁸ Dmitri Trenin, "Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, C.6, S.4 (2001): 283.

⁹⁹ Caşın, Derman, a.g.e., 408-409.

- Zengin enerji kaynaklarına sahiptir, Avrasya’da ABD’nin müttefiklerini etkileyebilecek bölgesel bir güçtür.
- Avrasya’daki anlaşmazlıkların ABD’nin bölgedeki çıkarlarını tehdit edecek noktaya gelmeden çözümlenmesinde RF’nin rolü önemlidir.

Rusya ise, Sovyetler Birliği’nin ardından ilk yıllarında sürdürdüğü Atlantikçi politikanın etkisiyle Batı ile uyumlu politikalar geliştirmiştir. Bu dönemde; Rusya’nın Çeçenistan’daki ayrılıkçılara karşı gerçekleştirdiği askeri müdahale ABD tarafından eleştirilmiş, 1995 yılında NATO’nun Bosna Hersek sorunu nedeniyle Sırp mevzilerini bombalaması Rusya’nın tepkisini çekmiş ve Batı’yı soykırım yapmakla suçlamıştır. Rusya’da yaşanan olumsuz koşulların da etkisiyle 1996 yılında Rus dış politikasına hâkim olmaya başlayan Avrasyacı akım Rusya’nın Batı yanlısı politikalardan uzaklaşmasına neden olmuş, ABD de “Önce Rusya” politikasından vazgeçmiş ve bölgedeki diğer ülkelere yönelmiştir.¹⁰⁰

Bu dönemde inişli çıkışlı bir seyir izleyen ilişkiler, 2001 yılında ABD’de gerçekleştirilen terör saldırıları neticesinde Rusya ile Batı’nın yakınlaştığı bir süreç evrilmiştir. Uluslararası terörizm ile mücadele edilmesi, Orta Asya’daki sorunların çözümünde görev paylaşımı yapılması, Rusya ile NATO’nun yakınlaşması, enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ortak strateji ve planların geliştirilmesi bu yakınlaşma sürecinin bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Bu süreçte Moskova; ABD’nin Afganistan müdahalesini desteklemiş ve ABD’nin Özbekistan ile Kırgızistan’da askeri üsler açmasına karşı çıkmamıştır. Ancak; ABD başta olmak üzere Batı’nın da desteğiyle Gürcistan ve Ukrayna’da gerçekleşen renkli devrimler, Rusya kendi çıkarları açısından bir tehlike olarak algılamıştır.¹⁰¹

2005 yılından itibaren Moskova ve Washington arasında Soğuk Savaş dönemi kuralları yeniden geçerli olmaya başlamıştır. Putin, ABD’nin diğer halklara ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim politikalarını dayattığını, ABD’nin politikaları sebebiyle dünyada hiç kimsenin kendisi güvende hissetmediğini ifade etmiştir. Bu dönemde; Rusya’da silahlandırma politikasına hız verilmiş, bu duruma ABD’nin Doğu Avrupa ülkelerinde füze savunma sistemleri yerleştirmesini gerekçe olarak göstermiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ Sapmaz, *a.g.e.*, 62.

¹⁰¹ İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova’nın Rövanşı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008: 25.

¹⁰² Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, 57.

NATO ile Rusya'nın ilişkileri ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yeniden şekillenmiştir. Bu yeni dönemin ilk yıllarında; RF ve NATO arasındaki ilişkiler iki tarafın da siyaset ve ideoloji geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. NATO ve RF ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktürü dikkate alarak dış politikalarında aralarındaki ilişkiye de yön veren önemli değişiklikler yapmışlardır.¹⁰³ Soğuk Savaş döneminin sonlanması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından NATO; kolektif savunma örgütü görünümünden, kolektif güvenlik alanında proaktif bir örgüte geçiş yaparak varlık nedenini dönüştürmeyi başarmıştır. Rusya ise; 1991 yılından 2000 yılında Vladimir Putin'in seçilmesine kadar devam eden süreçte yeni bir kimlik arayışı ve iç karışıklık dönemi yaşamıştır. 2000 yılından itibaren Putin, komşu devletler ve ötesindeki nüfuzunu yeniden öne sürerek, Rusya'yı eski büyük günlerine geri döndüren statüsünü güçlendirmiştir.¹⁰⁴

Soğuk Savaş dönemi boyunca birbirlerini güvenlikleri açısından en büyük tehdit olarak algılayan Rusya ve NATO arasında güvensizlik, rekabet ve sorunlarla geçen ilişkilerin eğilimini Soğuk Savaş'ın sona ermesi de değiştirememiştir.¹⁰⁵ Tarafların güven eksikliğinden kaynaklı inişli-çıkışlı hassas bir görünüm sergileyen ilişkilerinde, Sovyetler Birliği'nin ardından başlayan işbirliği arayışları yerini Kosova Savaşı, 2008 Gürcistan Savaşı ve 2014 yılında başlayan Ukrayna krizi ile kontrollü gerginlik olarak nitelendirilebilecek bir sürece bırakmıştır. Öyle ki; Ukrayna krizinin, Rusya-NATO ilişkilerinde Soğuk Savaş dönemine geri dönüldüğü kaygılarının ortaya çıkmasına yönelttiği gündeme gelmiştir.¹⁰⁶

Soğuk Savaş sonrası NATO ve Rusya arasındaki ilişkilerde ilk adım, daha sonra adı Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi olarak değiştirilen Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne 1991 yılında Rusya'nın katılımı ile atılmış, müteakiben Rusya 1994'te NATO'nun BİO programına dâhil olmuştur. NATO-Moskova ilişkilerinin kurumsallaşması, 1997 yılında NATO-Rusya Kurucu Senedi ile başlamıştır. NATO ile Rusya arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla iş birliği, koordinasyon, ortak karar alma ve ortak eylem mekanizmasını tanımlayan 1997 Kurucu Senedi, NATO ile Rusya

¹⁰³ Caşın, Derman, *a.g.e.*, 345.

¹⁰⁴ Roger E.Kanet, Maxime Henri Andre Larive, "NATO and Russia: A Perpetual New Beginning", *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, C. 17, S.1 (2012):75-76.

¹⁰⁵ a.g.m.,81.

¹⁰⁶ Caşın, Derman, *a.g.e.*, 345.

arasındaki iş birliğinin kurumsallaştırılmasında önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ile Rusya arasında yaşanan en önemli tartışma NATO'nun genişlemesi konusunda olmuştur. Sovyetler Birliği yapısı içinde bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından NATO'ya katılma iradelerine Rusya karşı çıkmıştır. Rusya tarafından, iki Almanya'nın birleşmesi ve birleşik Almanya'nın NATO üyesi olmasının onaylandığı süreçte, Batılılar ülkelere NATO'nun Rusya'ya doğru genişlemeyeceğine dair söz verildiği ileri sürülmüştür. Batılı müttefiklerin bu minvalde bir söz verip vermedikleri tartışmalı olsa da, Rus yöneticilerde bu yönde güçlü bir kanaat oluşmuştur. Bu bağlamda; 1999'da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılım sağlamaları Moskova'da rahatsızlık yaratmıştır. Bununla birlikte; 1999 yılında NATO'nun BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan Kosova'ya müdahale edip Sırbistan'a karşı askeri operasyon düzenlemesi Rusya'nın rahatsızlığını iyice artırmıştır.¹⁰⁸

2000 yılında RF Devlet Başkanlığına seçilen Putin, NATO ile pragmatik ilişkiler kurmaktan yana olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte, 12 Ağustos 2000'de 118 Rus denizcinin hayatını kaybetmesine neden olan Kursk nükleer denizaltısının batması askeri teknik alanda, 11 Eylül 2001 terör saldırıları ise terörizmle mücadele alanında RF ile NATO işbirliğini gerekli kılmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonucu ABD ve RF arasında terörizme karşı küresel savaşta ortaya çıkan yakınlık, RF'nin NATO ile olan ilişkilerine de yansımıştır.¹⁰⁹

29 Mayıs 2002 tarihinde Roma'da düzenlenen NATO-Rusya Zirvesi'nde "NATO-Rusya İlişkileri: Yeni Bir Nitelik" Bildirgesi ile 1997 NATO-Rusya Kurucu Senedi ile oluşturulan Daimî Ortak Konsey'in yerine istişare, fikir birliği oluşturma, işbirliği, ortak karar alma ve ortak eylem mekanizması olarak NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur. Moskova; terörle mücadele, kitle imha silahlarında indirime gidilmesi, kriz yönetimi, barış gücü, savunma sistemlerinde reform, askeri iş birliği ve denizlerde ortak arama-kurtarma operasyonları gibi konuların ele alınabileceği Konsey'de diğer üyeler ile eşit söz hakkına sahip olmuştur. Konsey'de kararlar uzlaşma yoluyla

¹⁰⁷Tarık Oğuzlu, "NATO-Rusya İlişkileri", https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATORusyaIliskileri_TarikOguzlu_v.1.pdf, [Erişim Tarihi:01.05.2024].

¹⁰⁸ a.g.m., 4.

¹⁰⁹ Sapmaz, *a.g.e.*, 122.

alınırken RF'nin NATO'nun kararlarını veto hakkı bulunmayacağı kararlaştırılmıştır.¹¹⁰

Bu dönemde; her ne kadar RF ile NATO arasındaki ilişkilerde iyi yönlü gelişmeler yaşansa da, ciddi sorunlar da meydana gelmiştir. NATO'nun genişlemesinin yanı sıra etkinliğinin artmasından da rahatsızlık duyan Rusya, NATO ile özel ilişkilerini ve ittifak nezdinde kendi çıkarlarını sürdürebilecek olanaklara da sahip olmak istemiştir. Bu bağlamda; ittifak içerisinde olup biteni izleyebilmek için NATO karargahında ofis edinmek pragmatik bir yol olarak tercih edilmiştir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci genişlemesi öncesinde RF'nin tepkisini azaltmak için ortaya konan RF-NATO Konseyi, Moskova'nın tavrının yumuşamasına neden olmuştur. Putin'in NATO ile ilişkileri belirli bir seviyede tutma politikasında Doğu kadar Batı ile de ilişkileri geliştirme beklentisi önemli rol oynamıştır.¹¹¹

NATO'nun 1999 yılı itibariyle uygulamaya başladığı Rusya topraklarına yönelik genişleme stratejisi “yakın çevre” olarak addettiği ülkelerde tekrar söz sahibi olmayı hedefleyen Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. İttifak ve Rusya arasında çeşitli alanlarda iş birliği yapılmasına rağmen, NATO'nun Kafkasya, Karadeniz ve Ukrayna hattından kendisini çevreleme politikasına karşı çıkan Rusya, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın İttifak'a üyeliklerini kırmızı çizgisi olarak ilan etmiştir. Bu bağlamda; 2008 Bükreş Zirvesi'nin söz konusu iki devlete de NATO üyeliğinin yolunu açması Rusya tarafından tepki ile karşılanmış ve neticesinde Rusya bir yandan Gürcistan'ı işgal ederken diğer yandan Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyarak Gürcistan'ın NATO ve AB'ye üyelik sürecini sekteye uğratmıştır.¹¹²

1999 ve 2004 yıllarında gerçekleşen NATO'nun genişleme hamlelerinin yanı sıra Ukrayna ve Gürcistan'da gerçekleşen renkli devrimler NATO ile Rusya arasındaki ilişkilerde gerginliği artırmıştır. 2008 yılında gerçekleşen Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'a üyelik taahhüdü verilmesi Rusya için ciddi bir tehdit algısı oluşturmuştur. Rusya'nın Gürcistan'a yönelik askeri müdahalesinin ardından 2014 yılında gerçekleşen Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ilişkileri kopma noktasına getirmiştir.

¹¹⁰ Sapmaz, *a.g.e.*, 122-123.

¹¹¹ *a.g.e.*, 123.

¹¹² Ahmet Nafiz Ünalı, Şafak Oğuz, “Karadeniz’de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.5, S.7 (2019):2

Soğuk Savaş sonrası dönemde; AB ile Rusya ilişkilerinde ise, Batı Bloğunun önde gelen uluslararası örgütlerinden olan AB ile Rusya birbirlerini doğrudan bir tehdit unsuru olarak görmemişlerdir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, Rusya-AB ilişkilerinde blok politikaları yerini, siyasal, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanda iş birliği esaslı yeni bir döneme bırakmıştır. 1995 yılında Finlandiya'nın AB üyeliğiyle beraber, AB ve Rusya arasındaki tampon bölgeler ortadan kalkmış ve Rusya, AB'nin en büyük komşusu olmuştur. Ayrıca; Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyeliği, nükleer gücü, sahip olduğu enerji kaynakları, Avrasya'daki konumu, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ) ile olan özel ilişkileri ve AB'nin doğuya doğru genişlemesi gibi nedenler, Rusya -AB ilişkilerinin daha da önem kazanmasına neden olmuştur.¹¹³

Bu dönemde; Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım (TACIS) aracılığıyla Rusya'ya mali yardımlar yapılması; Rusya'nın ekonomik ve siyasi dönüşümünün sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için 1994 yılında AB ile Rusya arasında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın (OİA) imzalanması; 1997 yılında Rusya, Norveç ve İzlanda'ya yönelik kuzey boyutu girişiminin başlatılması, aynı sene Rusya ve AB arasında sektörel antlaşmaların imzalanması ve 1999 yılında AB'nin ilk ortak stratejisinin Rusya için yapılması Moskova-Brüksel ilişkilerinde öne çıkan gelişmelerdir.¹¹⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ile AB arasındaki ilişkilerin yasal dayanağını oluşturan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1994 yılında imzalanmıştır. Anlaşmanın içeriği farklı olmakla birlikte genel yapısı itibariyle AB ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında akdedilen anlaşmalara benzemektedir. Anlaşmanın amacı, Rusya ve AB arasında ekonomik, siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler ile her iki tarafın müşterek faydası için aralarındaki ortaklık ve işbirliği anlayışını geliştirmektir. Rusya ve AB arasında ticaretten ekonomiye çok geniş bir alanı kapsayan ve insan hakları ile demokrasiyi taraflar arasındaki ilişkin merkezine yerleştiren anlaşma 1997 yılında yürürlüğe girmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Sait Sönmez, "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu Batı Politikalarının Analizi", *Gazi Akademik Bakış*, C.3, S.6 (2010): 88.

¹¹⁴ a.g.m., 88-89.

¹¹⁵ Esra Hatipoğlu, "Rusya- Avrupa Birliği İlişkileri", *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.1 (2001): 124.

2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle AB-Rusya ilişkileri farklı bir yöne evrilmiş, AB tarafından planlanan Rusya ile komşuluk ilişkileri kurulması ve Rusya'nın dönüşümünün sağlanması beklentisinin yerini Rusya'nın talep ettiği stratejik ortaklık ve iki tarafın birbirini kabul etmesi almıştır. Bu bağlamda, AB ile Rusya ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olması da ikili ilişkiler ortaklık seviyesinde sürdürülmesinin elzem olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁶

Başlangıçta AB, Rusya ile olan ilişkilerini de AKP ile yürütmek istediğini açıkladıysa da, Rusya bu öneri ile söz konusu ülkeler ile eşit statüye sokulmak istendiğini düşünerek, öneriyi onur kırıcı bulmuş ve reddetmiştir. AKP önerisinin Rusya tarafından reddedilmesi AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığı somut olarak artırmak amacı taşıyan “dört ortak alan” (four common spaces) konseptinin kısa bir süre sonra St. Petersburg'da yapılan AB- Rusya Zirvesi'nde yaratılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ortak alanlar şunlardır: “Ortak Ekonomik Alan” (ticaret, yatırımlar, enerji, ulaştırma, çevre ve uzay teknolojisinde karşılıklı işbirliği), “Ortak Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı” (seyahatin kolaylaştırılması, örgütlü suçlarla mücadele, gümrük bilgilerinin elektronik ortamda değişimi), “Ortak Dış Güvenlik Alanı” (nükleer silahların yayılması ve terörizme karşı mücadele, uluslararası konularda diyalogun geliştirilmesi) ve “Ortak Araştırma, Eğitim ve Kültür Alanı” (eğitim ve bilim alanlarında işbirliği, ortak değerlerin ve kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi). Ortak alanlara ilişkin eylemlerin belirlendiği ‘Yol Haritası’ ise 2005 yılında Moskova'da yapılan AB- Rusya Zirvesi'nde kabul edilmiştir.¹¹⁷

Rusya-AB ilişkileri, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile başlayan süreçte ciddi olarak etkilenmiştir. Bunun sonucunda pek çok politika diyalogu ve iş birliği mekanizması dondurularak, kısıtlayıcı tedbirler alınmıştır. Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya yönelik saldırısının ardından AB, Rusya ile kalan neredeyse tüm iş birliği programlarını askıya almıştır.¹¹⁸

¹¹⁶ Şahin Keskin, *Ukrayna'daki Kriz ve AB Rusya İlişkileri*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017), 67.

¹¹⁷ Uğur Burç Yıldız, “Avrupa Birliği-Rusya Karşılıklı Bağımlılığında Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığının Rolü”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.13, S.2 (2014): 157.

¹¹⁸ “Avrupa Birliği- Rusya Federasyonu”, https://www.eeas.europa.eu/russia/european-union-and-russian-federation_en?s=177, [Erişim Tarihi: 01.05.2024]

3.3. Rusya'nın Karadeniz Politikası

Rusların sıcak denizlere ulaşımını sağlayan yegâne su yolu olan Karadeniz, Ruslar açısından gerek kendi coğrafyasında gerek küresel çapta bir güç olması için oldukça yüksek önemi haizdir.¹¹⁹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından tarih sahnesine yeniden tek aktör olarak çıkan Rusya için Karadeniz, toparlanması ve tekrar “büyük güç” olabilmesi bakımından kilit bölgelerden biri olmuştur. Rus dış politikasında tarihsel olarak merkez konumda bulunan Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere yönelik uygulanan yakın çevre politikasının önemli bir bileşeni niteliğindedir.¹²⁰

2015 Deniz Harekâtı Doktrini'nde; Karadeniz ve Azak Denizi'nin, Rusya'nın ulusal denizcilik politikası açısından önemine değinilmektedir. Rus Donanmasının operasyonel stratejik filosu için limanlar ve üsler sağlayan Karadeniz'de Rusya'nın stratejik konumunun güçlendirilmesi ve barış ve istikrarın korunması gerektiği ifade edilmektedir.¹²¹ Rusya'nın güneye çıkış kapısı olan Karadeniz; Rusya'nın güvenliğine ek olarak, Avrupa'nın en önemli enerji tedarikçisi olması nedeniyle enerjinin nakli açısından da önemli bir güzergâh olarak değerlendirilmektedir.¹²²

Soğuk Savaş döneminde sakin bir sürecin hâkim olduğu Karadeniz'de, Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde dengeler Rusya aleyhine hızla değişmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan güç boşluğunu doldurulmasına yönelik AB ve NATO'nun bölgede yeni kurulan devletleri ittifaklarına dâhil etmek suretiyle, Karadeniz'e doğru genişlemesi, Rusya açısından ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görülmüştür.¹²³

Bu bağlamda; Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki çıkarları, Karadeniz Bölgesi'nde artan bölgesel ve bölge dışı aktörlerin nüfuzu

¹¹⁹ Halil Erdemir, “Karadeniz’e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler”, *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2018), 135-136.

¹²⁰ Fulya Aksu, Utku Özer, “17. Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası”, *Rusya'nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2013), 184.

¹²¹ Oktay Bingöl, “Rusya'nın 2000 Sonrası “Geniş Karadeniz” Politikasının Savunmacı Realist Bakışla Analizi”. *Karadeniz Araştırmaları*, C.18, S.72 (2021): 834.

¹²² Erdemir, a.g.m., 135-136.

¹²³ Özcan, a.g.m., 297.

karşısında kilit aktörlerden biri olma statüsünün korunması, Rusya'nın kontrolü dışında enerjiyle ilgili aktörlerin veya projelerin oluşmasına engel olunması, bölgede Rusya'nın karşısında bölücü askeri koalisyonların ortaya çıkmasının önlenmesi, bölge ülkelerinin NATO üyeliğine yönelmesinin engellenmesi ve ayrılıkçılık, radikal dincilik ve terörizmle mücadele etmek olarak tanımlanmıştır.¹²⁴

Bölgeye yönelik Rus dış politikası; Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'de yaşanan ve Rusya'nın bölgedeki etki alanını sınırlandıran gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu gelişmelerin başında, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin "terörle mücadele" adı altında "meşruiyet" kazandırdığı askeri operasyonlar gelmektedir. Rusya, ABD'nin söz konusu faaliyetlerine ilk dönemlerde destek vermiş ancak süreç içinde kendi "yaşam alanı" olarak gördüğü bölgelerin ABD'nin ilgi alanına girmesi, Rusya'nın politikalarında tepkisel bir eğilime neden olmuştur.¹²⁵

11 Eylül saldırılarının ardından; ABD'nin Karadeniz'e artan ilgisi, Karadeniz'e kıyısı bulunan Romanya ve Bulgaristan'ın önce NATO müteakiben AB'ye katılması, bu iki ülkenin bazı üs ve havaalanlarını ABD ve NATO'nun kullanımına açmaları Batı ile RF arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki etki alanının korunması açısından yüksek önem atfedilen Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan renkli devrimler, Güney Osetya üzerinde yaşanan Rus-Gürcü çatışması, ABD ile AB'nin stratejileri doğrultusunda izledikleri politikalar bölgedeki dengeleri etkilemiştir.¹²⁶

Gürcistan'ın Gül Devrimi'nin ardından Batı ile yakınlaşması, Rusya'nın tepkisini çekmiş, benzer şekilde Ukrayna'da da Turuncu Devrim'in yaşanması Rusya'yı bir kuşatılmışlık duygusuna sevk etmiştir. Gürcistan'da devrim ile iktidara gelen Batı yanlısı Mihail Saakaşvili'nin AB ve ABD ile çok yakın ilişkiler kurması ve NATO'ya üye olmak için gösterdiği çaba Rusya'nın Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerindeki bağımsızlık yanlısı hareketlere desteğini artırmıştır. 2008 Ağustos ayında, 2006 yılında bir referandumla bağımsızlığını ilan eden, Güney Osetya'ya Saakaşvili'nin askeri kuvvet göndermesi Rusya ile Gürcistan arasında sadece beş gün sürecek bir

¹²⁴ Çelikpala, Security in the Black Sea Region: Policy Report II, 9.

¹²⁵ Timuçin Kodaman, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.3, S.3 (2007): 147.

¹²⁶ Giray Saynur Derman, "Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Bölge Politikası ve Yeni Güç Dengeleri", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2018), 147.

savaşa yol açmıştır.¹²⁷ Rusya'nın Güney-Osetya ile Gürcistan arasındaki çatışmaya müdahale etmesi Gürcistan'ı cezalandırmak olduğu kadar Gürcistan üzerinden Batı'ya verilmiş bir mesajdı. Savaşın sonra Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in Washington Post ve BBC'ye vermiş olduğu röportaj da bu açık şekilde belirtilmişti. Medvedev Rusya'nın güvenliği ile ilgili eski Sovyet saharındaki gelişmelere seyirci kalmayacaklarını ve müdahalenin en doğal hakları olduğunu belirtmiştir.¹²⁸

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Karadeniz politikasında önemli yer tutan Ukrayna ve Gürcistan ile Rusya'nın ortak sınırlara sahip olması bu iki ülkeye bakış açısının farklılaşmasına neden olmuştur. Rusya'nın güvenliği açısından, Rusya'ya Orta Avrupa'dan başlatılacak bir harekate karşı Ukrayna'nın; Rusya'nın yumuşak karnı olan Kuzey Kafkasya'da stratejik derinlik sağlaması açısından ise Gürcistan'ın önemini artırmaktadır.¹²⁹

Nitekim, Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'de yaşanan bu gelişmeler, kendisini bölgenin tek sahibi olarak addeden Rusya için ciddi bir tehdit niteliğindedir. Tarih boyunca Rusya'nın egemenliği altında kalan ve hiçbir devletin girmesine müsaade edilmeyen Karadeniz'de, Gürcistan ve Ukrayna'nın, Batı'nın izlediği genişleme politikasına dâhil edilmesi girişimleri, bu bağlamda Rusya açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü Batı'nın bu çevreleme politikası, Karadeniz'deki dengeleri ciddi anlamda değiştirme potansiyeli taşımaktadır.¹³⁰

¹²⁷Süleyman Erkan, "2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri", *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, S.4 (2015): 37.

¹²⁸a.g.m., 40.

¹²⁹Bingöl, "Rusya'nın 2000 Sonrası "Geniş Karadeniz" Politikasının Savunmacı Realist Bakışla Analizi", 834.

¹³⁰ Özcan, a.g.m., 299-300.

4. BAĞIMSIZLIK SONRASI UKRAYNA’NIN DIŞ POLİTİKASI ve UKRAYNA-RUSYA KRİZİ ÖNCESİ YAŞANAN İÇ GELİŞMELER

4.1. Ukrayna’nın Genel Görünümü

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından uluslararası sisteme katılan yeni devletler, Avrupa siyasi haritasında büyük değişikliklere yol açmış; Ukrayna Cumhuriyeti de 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden bu devletlerden biri olarak uluslararası politika sahnesine çıkmıştır.¹³¹ Doğu Avrupa’da bulunan Ukrayna Cumhuriyeti, doğuda ve kuzeydoğuda Rusya, kuzeyde Belarus, batıda Polonya, Slovakya ve Macaristan, güneybatıda ise Moldova ve Romanya ile sınır komşusudur. Güneyde Karadeniz ve Azak Denizi’ne kıyısı bulunan Ukrayna, bu şekilde dünya ekonomisi ile etkileşimini sağlamaktadır. Ukrayna; 603.549 km² yüzölçümüne sahip olup, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, Rusya ve Batı arasındaki jeopolitik güç mücadelesinin önemli alanlarından birini teşkil etmekte ve küresel güçlerin etki alanları ile sınırlarının belirlenmesinde kilit bir konumda yer almaktadır.¹³²

Nüfusunun büyük çoğunluğu Doğu Slav kökenli olan Ukrayna; kültür, dil, din ve tarih açısından diğer iki Doğu Slav halkı olan Ruslar ve Belaroslularla ilişkilendirilmektedir. Tarihi ve kültürel bağlamda halkların temas noktası olan Ukrayna toprakları Kiev Rus Devleti, Galiçya-Volyn Knezliği, Kazak Hetmanlığı, Ukrayna Halk Cumhuriyeti ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne ev sahipliği yapmıştır. Ukrayna’nın başkenti Kiev, Doğu Slav kabileleri tarafından kurulmuş, Kiev 882’de Rus Devleti’nin başkenti olmuştur.¹³³

¹³¹ Tolga Bilener, “Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), 311.

¹³² Halit Hamzaoğlu, *Ukrayna: Kimlik, Siyaset, Dış Politika*, (Ankara: Nobel Bilimsel, 2022), 1-3.

¹³³ a.g.e., 1.

Şekil 4.1: Ukrayna ve Komşu Ülkeler Haritası

“Ülke Profili: Ukrayna”, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ulke-profilu-ukrayna-569251.html> [Erişim Tarihi:08.05.2024]

Ukrayna; Batı ve Doğu bölgeleri olmak üzere idari olmayan ancak fiili olarak varlığını hissettiren bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda; siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini açılarından tek bir ülkenin içinde iki farklı ülke görünümü çizmektedir. Anılan iki bölge arasındaki sınırı yaklaşık olarak çizen ise Dinyeper nehridir. Doğu Ukrayna; önemli bir Rus nüfusu barındıran, nüfusunun çoğunluğu Ortodoks olan, ekonomisi genel olarak ağır sanayiye dayanan, maden kaynaklarına sahip bir bölgedir. Etnik Ukraynalıların büyük çoğunluğunu oluşturduğu, nüfusunun önemli bir kesimi Katolik olan Batı Ukrayna ise daha ziyade tarıma dayalı bir bölgedir. Bununla birlikte; nüfusunun büyük kısmını Rus kökenlilerin oluşturduğu ve 1954 yılında Pereyaslav

Antlaşması'nın 300. Yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne hediye olarak verilen Kırım yarımadası da bu ayrıma dahildir.¹³⁴

Ukrayna'nın, doğusu ve batısı arasında bulunan farklılıkların ortaya çıkmasında tarihsel etkenler önemli rol oynamıştır. Batı Ukrayna'nın, uzun bir süre Leh ve Avusturya-Macaristan egemenliğinde kalması bu bölgenin yapısını belirlemiş, Batı Ukrayna dışında kalan Ukrayna toprakları ise Rusya egemenliğinin etkisi ile şekillenmiştir. Ukrayna siyasi coğrafyasına miras kalan bu farklılıklar, ortak Ukraynalı kimliğinin inşa edilmesi konusunda çeşitli zorluklara yol açmış, bu zorluklar ise dil ve kültürel temelli ayrışmalara ve neticesinde bölgesel ölçekli milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuştur.¹³⁵

Ukraynalılar arasında yüzyıllar boyu farklı siyasi ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle oluşan bu ayrım neticesinde, Ruslarla ortak bir yaşama alışan Doğu Ukraynalılar Ruslarla ortak bir tarihe bağlanmış; Rönesans, Reform ve Karşı-Reform gibi Orta Avrupa tarihinin en önemli dönemlerini gören Batı Ukraynalılar ise 1917 Bolşevik Devrimi, 1932-1933 kıtlığı ve 1938 siyasi temizlik hareketi gibi önemli gelişmelere tanıklık etmemişler ve farklı bir tarihi süreci yaşamışlardır. Bu durumun sonucunda bir ulusun en önemli niteliklerinden olan “ortak tarih” olgusu oluşmamıştır.¹³⁶

Ukrayna'ya hâkim olan bu bölünmüşlüğün etkisi ülkenin etnik, dini ve siyasi alanlarında da kendisini göstermiştir. Ülkenin Rusya'ya yakın olan doğu kısmı Rusya'nın etkisindeyken, Batı'ya yakın olan batı kısmı ise Batılı ülkelerin etkisinde kalmış, nihayetinde bu durum iki ezeli rakip olan Batı ve Rusya'nın karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Neticesinde, iki taraf arasında yeni bir hesaplaşma alanı olan Ukrayna'da Doğu-Batı olarak ortaya çıkan bu bölünmüşlüğe, Ukrayna'nın gerek Batı ülkeleri ile ilişkileri gerekse de Rusya açısından oldukça büyük önem arz eden jeopolitik konumu da eklenince ülkede çatışma ve gerilimler kaçınılmaz hale gelmiştir.¹³⁷

¹³⁴ Tolga Bilener, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, C.13, S.13 (2007): 116.

¹³⁵ Hamzaoğlu, *a.g.e.*, 3.

¹³⁶ Bilener, *Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar*, 117.

¹³⁷ Hatice Dönmez, “Rusya-Ukrayna Savaşı'na Giden Süreç: “Avrasyacılık” Anlayışı Çerçevesinden Bir İnceleme”, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, C.5, S.1 (2023):115-116.

Rusya ile olan coğrafi yakınlığı ve tarihi bağları; hem Sovyetler Birliği döneminde hem de bu dönemin ardından Ukrayna'nın jeopolitik önemini ve bağımsızlık sonrası durumunu etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Rusça'da on ikinci yüzyıldan beri kullanılan "Ukraina" sözcüğü "sınır ülkesi", "uç ülke" gibi anlamlar ifade etmekte, ülke toprakları Ruslar için bir geçiş bölgesi, stratejik bir bariyer ve tampon bölge niteliği taşımaktadır.¹³⁸ Rus milliyetçiliğinin oluşumunda önemli bir yeri olan Kiev Knezliği'nin yer aldığı toprak parçasının kontrol edilmesi, Rus kimliğinin korunması ve tarihsel açıdan Rusya'nın öncelik atfettiği bir konu olmuştur. Ancak; Ukrayna'nın Rusya açısından önemi, tarihi bağlarının yanı sıra Ukrayna'nın bulunduğu konumla da ilişkili olup, Ukrayna toprakları, Rusya'nın tarihi Karadeniz hakimiyeti düşüncesinde kritik önemi haiz bir bölge niteliği taşımaktadır.¹³⁹

Ukrayna, Sovyetler Birliği'ni teşkil eden on beş cumhuriyet içinde her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Ukraynalıların; SSCB yapısı içinde Ruslardan sonra en kalabalık etnik grubu oluşturmaları, daha da önemlisi Slav kökenli olmaları, ayrıca Ukrayna'nın Rusya'dan sonra en kalabalık nüfusa sahip olması ve bünyesinde en büyük Rus azınlığı barındırması bu ayrıcalıklı konumun tanınmasında etkili olmuştur. Ukrayna SSC'nin, tıpkı Belarus SSC gibi 1945 yılında BM'nin kurucu üyesi olarak kabul edilmesi, BM Genel Kurulu'nda SSCB'den ayrı bir temsil hakkı olması, Ukrayna Komünist Partisi'nin daha önce ikinci genel sekreterliğini yapmış olan Nikita Kruşçev ve Leonid Brejnev gibi isimlerin daha sonra SSCB Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği görevine gelmesi, bu bağlamda Ukrayna'daki idari görevlerin daha üst mevkiye gelmek için bir hazırlık aşaması olarak görülmesi, dört ana Sovyet askeri üssünden biri olan Sivastopol limanının Ukrayna'da bulunması, Belarus ve Kazakistan'la birlikte Sovyet nükleer silahlarının Ukrayna topraklarında konuşlandırılması Sovyetler Birliği döneminde Ukrayna'ya atfedilen önemin birer göstergesi niteliğinde olmuştur.¹⁴⁰

Bu bağlamda; Ukrayna'nın bağımsızlığının yapay olduğu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı şok nedeniyle acele ile gerçekleştirilen bir işlem olduğu ve bu durumun kısa bir süre içinde "düzeleceği" ve çarlık devrinde "Küçük Rusya" olarak anılan Ukrayna'nın eninde sonunda anavatan Rusya ile birleşeceği öngörülmüştür. Bu

¹³⁸ Bilener, Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna, 311.

¹³⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrimin Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S.3 (2011): 63.

¹⁴⁰ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 117-118.

tez; Ukrayna'nın tarihi nedenlere bağılı olarak her zaman bağımsızlıktan yoksun olarak algılanması, Ukrayna kültürü ve dilinin Rusça'dan türediğine inanılması ve ülkede çok önemli bir Rus azınlığın var olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, sınırları içinde Rus nüfusunu barındıran en önemli ülke olan Ukrayna'da, "Dış Ruslar" olarak adlandırılan topluluğun önemli bir kısmı bulunmaktaydı. Ukraynalılar arasında da anadilini Rusça olarak belirtenler kayda değer bir sayıda olup, bu topluluğun bir kısmı kendilerini Ukraynalı olarak tanımlamaktan ziyade Rus kimliğine vurgu yapmaktadır.¹⁴² 2021 yılı tahminlerine göre, %77,8 Ukraynalı, %17,3 Rus, %0,6 Belaruslu, %0,5 Moldovalı, %0,5 Kırım Tatarı, %0,4, Macar %0,3, Romen %0,3, Polonyalı %0,3, Yahudi %0,2, diğer %1,8 oranlarında etnik kökenin bulunduğu Ukrayna çok uluslu bir toplumsal yapıya sahiptir.¹⁴³

Sovyetler Birliği'nin ardından Rusya'nın Ukrayna'ya atfettiği önemin nedenleri olarak; Ukrayna'nın Rusya'nın arka bahçesi durumunda olması, NATO ülkeleri ile arasında bir tampon bölge oluşturması, Ukrayna'nın zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olması, Avrupa ile Asya arasında bir köprü konumunda olması ve bu bağlamda jeopolitik önemi haiz olması, Rus gazının Avrupa'ya iletilmesini sağlayan hat üzerinde bulunması, tarımsal açıdan Avrupa için olduğu kadar Rusya için de önemli bir üretici olması, çoğunluğu gençlerden oluşan kalabalık ve dinamik bir nüfusa sahip olması ve Ukrayna'nın stratejik önemdeki liman kentleri ile Karadeniz'e kıyılarının olması sıralanmaktadır.¹⁴⁴

Avrasya ile Avrupa arasında tampon bölge olan Ukrayna; Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı ile, Karadeniz'den Orta Asya'ya kadar olan bölgenin kontrolünü sağlamaktadır. Rus donanmasının konuşlandırıldığı Sivastopol Limanı, Akdeniz'e inmek maksadıyla başlangıç noktası olarak kullanılan kritik bir yer olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte; Ukrayna'nın Rusya ile en uzun doğu sınırına sahip olması, Rusya'nın dengelenmesi açısından Ukrayna'nın önemini

¹⁴¹ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 119.

¹⁴² Bağırcaan Tumbektov, "Rusya Federasyonu Dışındaki Rus Azınlıkların ve Rusça Konuşan Toplulukların Durumu", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), 58.

¹⁴³"Ukraine Country Summary", The World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/summaries/>, [Erişim Tarihi, 23.03.2024].

¹⁴⁴ Feramuz Çalışkan, "Adım Adım Rusya-Ukrayna Savaşı", *EURO Politika*, S.14 (2022): 37.

artırmaktayken, Rusya'nın da yumuşak karnı haline getirmektedir.¹⁴⁵ Ukrayna'da bulunan iki önemli liman olan Odesa ve Sivastopol, Rusya'nın Karadeniz'de etkinliğinin sürdürülebilirliği ve Akdeniz'e çıkışı açısından önem taşımaktadır. Rusya ile uzun bir sınır paylaşan Ukrayna, Rusya'nın savunmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Rusya'nın başkenti Moskova, Ukrayna sınırından yaklaşık 500 km mesafede olup, arada kalan arazi ise genel olarak ovalık ve savunma açısından zordur.¹⁴⁶

Ukrayna'nın Rusya için önemine değinen Amerikalı stratejist Brzezinski; Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna'nın bağımsız olması durumunda Rusya'nın, bir Avrasya İmparatorluğu kurmasının mümkün olmadığını ancak bir Asya İmparatorluğu olabileceğini ifade etmiştir. Brzezinski, kalabalık nüfusu ve zengin doğal kaynakları ile Karadeniz'e açılan bir kapı olan Ukrayna'ya hâkim olan Rusya'nın, Avrupa ve Asya üzerinde güçlü ve yayılcı bir devlet olması için gerekli olan tüm koşulları sağlamış olacağını açıklamıştır. Bu bağlamda; Ukrayna jeopolitik bir eksen olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁷

Sovyetler Birliği döneminin bitmesinin ardından eski Sovyet coğrafyasındaki enerji kaynaklarının, Batılı ülkelere nakledilmesi de Ukrayna'nın stratejik önemi artıran unsurlardan biri olmuştur. Rus ekonomisinde enerjinin payının artması neticesinde, enerji koridoru konumundaki Ukrayna Rusya için daha da önemli hale gelirken, doğal gaz ve petrol kaynakları açısından fakir bir ülke olan Ukrayna da enerji ihtiyacının karşılanması konusunda Rusya'ya bağımlıdır. Bu bağlamda; Rusya'nın enerji kaynaklarına sahip olması ve Ukrayna'nın da enerji naklinde önemli bir geçiş güzergâhı olması nedeniyle iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşmuştur.¹⁴⁸

Rusya'nın Ukrayna'ya atfettiği önemin nedenleri arasında Kırım'ın da özel bir yeri bulunmaktadır. Karadeniz'in kuzeyinin hemen ortasında yer alan ve Karadeniz'in orta merkezine doğru sarkmış coğrafi yapısıyla Kırım, bölge için oldukça önemli bir

¹⁴⁵ Mühdan Sağlam, "21.Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 69, S.2 (2014): 440.

¹⁴⁶ Oktay Bingöl, "Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S.41 (2014): 23.

¹⁴⁷ Brzezinski, *a.g.e.*, 71-72.

¹⁴⁸ A.Sait Sönmez, Harun Bıçakçı, Cuma Yıldırım, "Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, C.1, S.3 (2015): 657.

yarımadaadır. Karadeniz'i Azak Denizi'nde ayıran Kırım, bulunduğu bölge açısından birçok anlamda önem taşımaktadır. Kırım'ın farklı etnik yapısı, ekonomik potansiyeli ve askeri jeopolitiği Kırım'ın konumunu özelleştirmektedir.¹⁴⁹

Kırım, 1475 yılına kadar eski Altın Orda sınırları içinde kalan bir vilayet iken, 1475 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. 1768-1774 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın kontrolü altında tarafsız bir statü alan Kırım, 1783'te Rus egemenliğine girmiştir. 1812 Bükreş Antlaşması ile Rus İmparatorluğu'na katılmıştır. Sovyetler Birliğinin lideri Nikita Kruşçev tarafından 1954 yılında Ukrayna'ya bağışlanan bölge, Kırım Özerk Cumhuriyeti adıyla Ukrayna tabiiyetine geçmiştir. Çarlık Rusya ve SSCB döneminde Kırım'a ciddi sayıda Rus göç etmiş, neticesinde demografik yapı Ruslar lehine değişmiştir.¹⁵⁰

Kırım'ın coğrafi konumu, Karadeniz'de savunma veya saldırı amaçlı askeri faaliyetler açısından oldukça verimli ve stratejik bir mevki niteliğindedir. Bununla birlikte; coğrafi, beşerî, iktisadi ve tarihi önemine bağlı olarak kıyıdaş ülkeler açısından jeopolitik ve stratejik bakımdan önemli bir yarımada olan Kırım, bu yönleriyle pek çok ülkenin de ilgisini çekmektedir. Ruslar için ise, tarihi bir mekân ve stratejik bir alan olan Kırım'ın Rus kültürünün özelliklerini taşıdığı öne sürülmektedir. Ruslar, Kırım'a milli duygular açısından bir bağlılık hissetmektedir ve Rus yönetimleri de bu anlayışı desteklemektedirler.¹⁵¹

¹⁴⁹ Halil Erdemir, "Kırım'ın Ruslar İçin Anlamı, İşgali ve İlhakı", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2018), 297.

¹⁵⁰ Hamzaoğlu, *a.g.e.*, 14.

¹⁵¹ Erdemir, Kırım'ın Ruslar İçin Anlamı, İşgali ve İlhakı, 298.

Şekil 4.2: Kırım'ın Coğrafi Konumu

“Kırım ve Belarus nerede?”, Habertürk, <https://www.haberturk.com/kirim-ve-belarus-haritadaki-yeri-konumu-kirim-ve-belarus-nerede-rusya-ukrayna-savasi-icin-onemi-nedir-3355012/4> [Erişim Tarihi:08.05.2024]

4.2. Ukrayna'nın Dış Politikası

Bağımsızlığın ardından coğrafi ve dış faktörlerin etkisiyle şekillenen Ukrayna dış politikası; Batı ile yakın ilişkiler kurulması isteği ile Rusya'yla ekonomik ve siyasi bağlarını koparmama gerçeği arasında kalmıştır.¹⁵² Bu bağlamda; Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası dış politikasında “çok vektörlü” yaklaşım benimsenmiştir. Ülkenin tarihsel bağları ve jeopolitik konumu esasında şekillenen dış politika açımlarında; Batı ile stratejik ortaklık düzeyinde ilişkiler kurulmasına yönelik Batı vektörü, Rusya ile özel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik merkezci yaklaşım, Rusya'nın yer almadığı bir zeminde BDT ülkeleri ile işbirliği yapılmasını öngören yaklaşım ve coğrafi

¹⁵² Günhan Turan, “Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), 369.

konumunun getirilerinin çeşitlendirdiği bir dış politika ortamı ve ekonomik alternatifleri öngören güneydoğu açılımı olarak tanımlanmaktadır.¹⁵³

Bu doğrultuda; Ukrayna dış politikasının oluşturulması sürecinde, bir taraftan Batı dünyası ile iyi ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken, diğer taraftan ise Rusya ile tarihsel, ekonomik, kültürel, dini ve siyasi bağların devamlılığına özen gösterilmiştir. Ancak; iki taraf ile karşılıklı ilişkilerin sürdürülmesi durumu Ukrayna'nın bölgesel düzeyde etkisinin artmasından ziyade azalmasına ve güç kaybı yaşamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte; söz konusu durum, Ukrayna'nın içerde ve dışarıda izlediği siyasi ve ekonomik politikaların bir bütünlük arz etmesine engel olmakta, istikrar ve güvenlikten uzak bir ülke olduğu algısının da öncelikli nedeni olarak görülmektedir.¹⁵⁴

Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından ilk yıllarında dış politikasının öncelikli gündemini Rusya ile Sovyetler Birliği döneminden kalan sorunlar oluşturmuştur. Söz konusu sorunlar; Karadeniz filosunun paylaşımı ve Kırım'ın hukuki statüsü, Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusun azınlık haklarının tanınması ve geliştirilmesi, Rusya'nın Ukrayna'nın bağımsızlığına yönelik bakış açısındaki değişim ile Ukrayna'daki nükleer silahların sökülmesi ve Rusya'ya nakledilmesidir. Ukrayna ile Rusya arasındaki bu sorunların esasını, iki ülke arasında karşılıklı anlayış ve güven eksikliğinin mevcut olması, ayrıca tarafların birbirini meşru, egemen ve eşit aktörler olarak tanıma hususunda isteksiz olması teşkil etmektedir.¹⁵⁵

Bu çerçevede; ilk olarak Sovyet döneminde sadece Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna olmak üzere dört devlette konuşlandırılan nükleer silahların durumu Ukrayna ile RF arasında sorun olmuştur. Rusya, Sovyetlerin dağılmasının ardından bu silahların kendi ülkesinde toplanması gerektiğini ileri sürmüştür. ABD de, bu konuda Rusya'nın talebini desteklemiş, sadece SSCB, ABD, Fransa, Birleşik Krallık ve Çin'i meşru nükleer güçler olarak kabul eden 1968 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na göre de üç eski Sovyet cumhuriyetine bu statünün tanınması uygun bulunmamıştır. Bununla birlikte; 1986 yılında gerçekleşen Çernobil nükleer reaktör

¹⁵³ Erhan Büyükkakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna- Rusya İlişkileri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), 407-408.

¹⁵⁴ Erhan Akdemir, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?", *Karadeniz Araştırmaları*, S.41 (2014): 61-62.

¹⁵⁵ Büyükkakıncı, a.g.m., 409-410.

kazasının Ukrayna halkı üzerinde bıraktığı etki nedeniyle kamuoyunda da nükleer karşıtı bir grup oluşmuştur.¹⁵⁶

Ancak; 1991 yılında imzalanan Minsk Antlaşması ile Almatı Deklarasyonu'na göre, nükleer silahların Rusya'ya devredilmesi öngörülmüş olsa da Ukrayna yönetimi Rusya karşısında bağımsız ve egemen konumunu meşruiyetini ve sürekliliğini sağlamak amacıyla, nükleer silahların devri konusunu bir pazarlık unsuru haline getirmiştir. Batı'nın dikkatini bu şekilde kendi üzerine çekme gayesinde olan Ukrayna tarafından; tarafsız devlet statüsü izleyerek dış çevresine yönelik güven eksikliğinin vurgulanması, Sovyet sonrası dönemde ulusal kimliğin oluşturulması kapsamında toprak bütünlüğünün güvence altına alınması ve iç politikada istikrarın sağlanması, Batılı ülkeler ve kurumlarla güvenlik sorunlarına yönelik siyasi ve ekonomik görüşme sürecinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁵⁷

Ukrayna'nın Batı'nın ilgisi çekmek için bir araç olarak kullandığı nükleer silahların devri sorunu, nihayetinde 1994 yılı Ocak ayında ABD Başkanı Clinton'un arabuluculuğunda Amerikan, Rus ve Ukraynalı liderler arasında imzalanan bildiri ile çözülmüştür. Sorunun çözülmesi neticesinde Ukrayna'nın Batılı kurumlara kabul edilmesine yönelik süreç başlamış ve Batı'nın Ukrayna'ya yönelik desteği somut bir hal almıştır.¹⁵⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından; birliğin askeri varlığının tasfiye edilmesi ya da paylaşılmasına ilişkin ortaya çıkan diğer bir sorun, SSCB Karadeniz Filosu'nun paylaşımı konusunda olmuştur. Sadece askeri paylaşım açısından değil, aynı zamanda Kırım yarımadasının aidiyeti hususunu da gündeme getirmesi nedeniyle Ukrayna açısından toprak bütünlüğünü ilgilendiren bir sorun haline gelen bu durum Karadeniz'deki güç dengesi üzerinde de etkili olarak kıyı devletleri bakımından bölgesel bir boyut kazanmıştır.¹⁵⁹

Sovyetler Birliği'nin Karadeniz Filosu, Kırım'da Sivastopol'de konuşlandırılmıştı. Birliğin dağılması neticesinde filonun bulunduğu Sivastopol, Ukrayna sınırlarında dahilinde kalmış, bu durum iki ülke arasında bir egemenlik çekişmesi halini almıştır. Ülkesinin hakimiyeti altında bir donanma isteyen Ukrayna, bu yönde girişimlerde

¹⁵⁶ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 120.

¹⁵⁷ Büyükakıncı, a.g.m., 410.

¹⁵⁸ a.g.m., 412-413.

¹⁵⁹ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 122.

bulunsa da Rusya gerek stratejik bölgenin kontrolü gerek itibarının korunması amacıyla bölgedeki varlığının devamı için bir donanmanın bölgede konuşlandırılması gerektiği görüşündeydi. Rusya; Ukrayna ekonomisinin kırılgan yapısı, enerji açısından kendisine bağımlı olması ve Kırım başta olmak üzere Ukrayna'da mevcut Rus nüfusu ve buna bağlı olarak elde edilen nüfuz, Rusya açısından maksadını gerçekleştirmek hususunda avantaj teşkil etmekteydi.¹⁶⁰

Karadeniz filosunun paylaşımı sorunu; savaş gemilerinin Rus Karadeniz filosu ve Ukrayna deniz kuvvetleri arasında paylaşılması, Sivastopol'deki Rus üssünün statüsü ve Kırım yarımadasının egemenliği olmak üzere üç esas başlık altında toplanmıştır. Ancak; Karadeniz filosunun paylaşımı sorununun esasını oluşturan neden Kırım'ın hukuki statüsüdür.¹⁶¹ Rusya ve Ukrayna arasında konuya ilişkin sürdürülen görüşmeler neticesinde 1994 yılında bir anlaşma metni üzerinde mutabık kalınmıştır. Bu metne göre; Karadeniz Filosu'nun yüzde 85'i Rusya'ya verilmiş, bunun karşılığında ise Ukrayna'ya tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte; Sivastopol Limanı Rusya'ya kiralanmış, Kırım Yarımadası'ndaki iki küçük limanın Ukrayna tarafından askeri üs olarak kullanılması kabul edilmiştir. Ancak Ukrayna'da yapılacak seçimler nedeniyle Rusya anlaşma metnini onaylamayı reddetmiştir.¹⁶²

Nisan 1995'te Ukrayna yönetimi, nükleer silahların paylaşımı konusunda benimsenen yöntemin benzerini devreye almış ve sorunu uluslararası seviyeye taşımıştır.¹⁶³ Kiev yönetimi, aynı ay içinde çağrıda bulunarak ABD'nin arabuluculuğunu talep etmiştir. 1995 yılı Mayıs ayında Kiev ziyaretinde söz konusu talebin gündeme gelmesi neticesinde, dönemin ABD Başkanı Clinton, Rusya'nın konuya sıcak bakmaması nedeniyle, doğrudan olumlu bir cevap verilmemiştir. Gelişen bu durum karşısında, Rus hükümeti de Ukrayna'dan enerji borçlarının talebi konusunu gündeme taşımıştır.¹⁶⁴

1995'te Rusya'nın Soçi kentinde bir araya gelen Yeltsin ve Ukrayna lideri Leonid Kuçma sorunun çözümüne yönelik yeni bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma ile, Rusya, Karadeniz Filosunun yüzde 81,7'sini almış, buna ek olarak Sivastopol

¹⁶⁰ Halil Akman, "Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu", *Turkish Studies*, C.9, S.1 (2014): 2-3.

¹⁶¹ Turan, a.g.m., 379.

¹⁶² Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 122.

¹⁶³ a.g.m., 123.

¹⁶⁴ Büyükkakıncı, a.g.m., 417.

Rusya'nın kullanımına verilmiştir. Bu kullanım hakkının karşılığında Rusya Ukrayna'nın kendisine olan borcundan vazgeçmiş ve Sivastopol üssünün küçük bir bölümünü Ukrayna'nın ulusal filosunun kullanımına bırakmıştır. Alınan bu kararlar, Kuçma'yı Ukrayna iç siyasetinde çok zor durumda bırakmış ve bu nedenle kararların uygulanması ertelenmiştir.¹⁶⁵

28 Mayıs 1997 tarihinde iki devletin başbakanları tarafından sürdürülen görüşme neticesinde mutabık kalınan anlaşma gereği Karadeniz Filosu taraflar arasında yarı yarıya bölüşülmüş ve yeni gemiler Rusya'ya kalmıştır. Ayrıca, Sivastopol limanı, yıllık 97,75 milyon dolara 20 yıllık bir dönem için Rusya'ya kiralamıştır. Bu dönemde; kira bedelinin, Ukrayna'nın Rusya'ya olan toplam üç milyar dolar değerindeki enerji borcundan mahsubu öngörülmüştür. Ayrıca anılan anlaşma ile; Rusya, Kırım yarımadasının Ukrayna egemenliği altında olduğunu tescil ederek, hiçbir ayrılıkçı hareketi teşvik etmeyeceğini beyan etmiştir.¹⁶⁶

Ukrayna'nın bağımsızlığın ardından takip ettiği Batı yanlısı politikalarına istinaden Rusya ile yaşadığı sorunların artış göstermesinde, Putin'in iktidara gelmesi ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerine yönelik benimsediği politikalar etkili olmuş ve söz konusu sorunlar uluslararası seviyede etki gösteren kapsamlı olaylara evrilmiştir. Ukrayna'da yaşanan 2004 Turuncu Devrim, 2010 Euromaydan olayları ile 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi gibi krizler, günümüzde yaşanan olaylara zemin hazırlamıştır.¹⁶⁷

Ukrayna, bağımsızlık sonrası dış politikasında bir diğer taraf olan Batılı ülke ve kurumlarla da yakın ilişkiler kurmaya yönelik adımlar atmıştır. Ukrayna'nın dış politikasında önemli yer edinen bu aktörlerden biri NATO'dur. Ukrayna-NATO ilişkileri, 1991 yılında Ukrayna'nın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) katılımı ile başlamıştır. Ukrayna, aktif bir katılımcısı olduğu bu Konseyi, Sovyetler Birliği'nin ardından bağımsızlığını kazanan devletlerin NATO ile aralarında düzenli görüşmeler gerçekleştirmelerine imkân sağlayan önemli bir platform olarak

¹⁶⁵ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 123.

¹⁶⁶ a.g.m., 123.

¹⁶⁷ Cihan Kazancıoğlu, Ayşe Tekdal Fildiş, *Rusya'nın Güvenlik Algısı Suriye Krizi Sonrası Doğu Akdeniz Stratejileri ve Ukrayna Krizi*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2022), 93.

değerlendirmiştir. Ukrayna, 1994 yılında NATO'nun BİO Programı'na dahil olmuş, bu programa katılan ilk BDT üyesi devlet olmuştur.¹⁶⁸

NATO açısından Ukrayna'nın önemine ilişkin hususlar; enerji güvenliğinin sağlanması ve Rusya'nın enerji ihtiyacı konusunda dengelenmesi için Kafkaslar ve Orta Asya'dan enerji alınması ve aktarılması bakımından önem arz eden bir coğrafi konuma sahip olması, NATO'nun yeni misyonları kapsamında Kafkaslar ya da Orta Asya'da çıkacak bir karışıklığa müdahale edebilmesi için önemli bir yeri olması, NATO'nun bir tehdit olarak kabul ettiği Rusya'nın Karadeniz'deki konumunun sınırlandırılması ve kara sınırı üzerinden de çevrenmesi açısından NATO üyesi ya da NATO'ya yakın olması durumuna önem atfedilmesi ve Azak Denizi'ne giriş ve çıkışı denetleyebilecek konumda bulunması olarak sıralanmaktadır.¹⁶⁹

Temmuz 1997'de Ukrayna ile NATO arasında imzalanan "Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı" adındaki belge, Ukrayna ile NATO arasındaki ilişkilerin özel durumunun ortaya koyulması ve Ukrayna'nın Avrupa güvenliği konusundaki kilit rolünün Avrupa-Atlantik topluluğu tarafından tanınması açısından Ukrayna için büyük önem taşımaktadır. Bu belge kapsamında; bağımsız, demokratik ve istikrarlı bir Ukrayna'nın Orta ve Doğu Avrupa ile Avrupa kıtasının tümünde istikrarı temin edebilmek adına anahtar unsurlardan biri olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Kuvvetler Statüsü ve Açık Semalar Anlaşmalarını onaylayan Ukrayna, NATO'ya yönelik olumlu mesajlarına devam etmiştir. 2002 yılında Ukrayna Devlet Başkanı Kuçma, Ukrayna'nın NATO'ya üye olma yönündeki isteğini ifade etmiş, bu bağlamda Prag Zirvesi'nde, Ukrayna ile NATO arasında bir dönüm noktası niteliğinde kabul edilen Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan NATO-Ukrayna hedef planlarının uygulanması neticesinde, Ukrayna'nın demokratikleşmesine yönelik adımların atılması, ekonomi alanında liberalleşmeye yönelmesi, askerî açıdan NATO ile işbirliğine önem veren Ukrayna Askerî Doktrini'nin kabul edilmesi gibi önemli sonuçlar elde edilmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Utku Yapıcı, "Ukrayna-NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi", <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-İLİŞKİLERİNİN-TARİHSEL-ANALİZİ.pdf> [Erişim Tarihi: 30.04.2024].

¹⁶⁹ Sağlam, a.g.m., 441-442.

¹⁷⁰ Turan, a.g.m., 390.

¹⁷¹ Yapıcı, a.g.m., 1488.

2008 yılında gerçekleşen Bükreş Zirvesi'nde, Ukrayna'nın NATO üyesi olma yönündeki isteği olumlu karşılanmıştır. Ukrayna'nın üyeliği konusunda mutabık kalınan Zirve kapsamında, Ukrayna'nın üyelik yolundaki bir sonraki adımının, NATO'nun aday ülkeler için siyasi, ekonomik, savunma, kaynak, güvenlik ve yasal reformlar programı olan Üyelik Eylem Planı (MAP) olduğu konusunda da anlaşma sağlanmıştır. 2010-2014 yılları arasında tarafsızlık politikası takip eden Ukrayna, ülke içinde yaşanan gelişmelerin ardından Haziran 2017'de stratejik bir dış ve güvenlik politikası hedefi olarak NATO üyeliğinin yeniden başlatılmasına ilişkin yasayı kabul edilmiştir. 2019 yılında Ukrayna Anayasası'nda ilgili değişiklik yürürlüğe girmiş, Eylül 2020'de Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski, Ukrayna'nın NATO üyeliği amacıyla NATO ile kendine özgü ortaklığın geliştirilmesini sağlayan yeni Ulusal Güvenlik Stratejisini onaylamıştır. Ukrayna'nın NATO üyeliği talebine yinelemesi karşısında 2023 Vilnius Zirvesi'nde Ukrayna'nın NATO üyesi olacağına dair NATO taahhüdü bir kez daha teyit edilmiş, gerekli şartların oluşması ve üye ülkeler kabul etmesi ile İttifak'a katılma daveti gönderilebileceği ifade edilmiştir.¹⁷²

Bağımsızlığın ardından Ukrayna dış politikasının bir başka yönü ise AB ile ilişkileri olmuştur. AB; Soğuk Savaş döneminin ardından Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme isteğini 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi'nde ortaya koymuş, bu istek doğrultusunda Rusya'dan sonra Doğu Avrupa'nın en önemli ülkesi olan Ukrayna da Birliğin ilgi alanına girmiştir.¹⁷³ AB; söz konusu genişleme politikası çerçevesinde uzun vadede üyelik vademediği ancak bölge açısından yüksek öneme sahip komşu devletlerle ekonomik ve siyasi işbirliğini geliştirmek amacıyla politikalar geliştirmiştir. AB'nin Ukrayna politikaları da bu minvalde şekillendirilirken, uzun dönemde Birlik standartlarına ulaşmış stratejik bir ortak olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁴

AB ile Ukrayna arasında resmi ilişkilerin ilk adımı, 1994 yılında imzalanan ve 1998 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ile gerçekleştirilmiştir. Siyasi, ekonomik, ticari, bilimsel ve kültürel konularda taraflar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bu anlaşma ile başlayan süreç AB'nin Ukrayna'ya mali yardım programları ile sürdürülmüştür. 1998 yılında "Avrupa Entegrasyonu Strateji"

¹⁷² "Relations With Ukraine", https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm, [Erişim Tarihi:12.04.2024].

¹⁷³ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 129.

¹⁷⁴ Akdemir, a.g.m., 64.

belgesini oluşturan Ukrayna ile AB arasında çeşitli seviyelerde yıllık olarak gerçekleşen toplantı düzeni oluşturulmuştur.¹⁷⁵

1999 yılında gerçekleştirilen AB Zirvesi'nde ise iki taraf arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık boyutuna taşınmıştır. Zirve kapsamında; ilan edilen Ortak Strateji Belgesi ile; iki taraf arasında ortak stratejinin uygulanmasını sağlamak için temel hedeflerin ve işbirliği alanlarının belirlenmesine yönelik genel vizyon açıklanmıştır. Bununla birlikte; AB, Ukrayna'nın demokrasiye geçişinin desteklenmesi ve iki tarafın yer aldıkları coğrafyanın istikrarının ve güvenliğinin sağlanması için ortak eylemler icra edilmesinin vurgulanmıştır. Bu belgenin kabulü; AB'ye göre, taraflar arasında önemli ve güçlü bir siyasi sinyalin varlığı ile Ukrayna'nın Doğu Avrupa'da istikrarı ve barışı yönlendiren konumunun bir ispatı olmuştur. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Ukrayna ve AB arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini öngörmüş ancak bu anlaşma da dâhil olmak üzere, iki taraf arasında hiçbir resmi belge ya da anlaşma uzun vadede daha derin bir bütünleşmenin temini diğer bir deyişle Ukrayna'nın AB üyesi olmasına dönük bir iradeyi ortaya koymamıştır.¹⁷⁶

2004 yılında on yeni ülkenin katılımıyla gerçekleşen AB genişlemesinde yer alan Polonya, Slovakya ve Macaristan aracılığı ile Ukrayna ile AB komşu olmuştur. Komşuluk ilişkisinin yanı sıra Ukrayna'nın enerji nakil hatları açısından önemli bir konumda bulunması da Birlik açısından ülkenin önemini artırmış ve AB tarafından uygulanan Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında öncelikli bir ülke haline gelmesine yol açmıştır.¹⁷⁷ 2005 yılındaki AB-Ukrayna Eylem Planı ile Eylül 2008 AB-Ukrayna Zirvesi'nde bir ortaklık anlaşmasının imzalanmasının kararlaştırılması ikili ilişkilerde önemli aşamalar olarak görülmektedir. 2004-2010 arasındaki AB-Ukrayna ilişkilerinde alınan çok sayıda kararda Ukrayna'da AB yanlısı veya tamamen AB karşıtı olmayan iktidarların bulunması etkili olmuştur. Ancak; ülke içinde ortaya çıkan güç değişimleri, Ukrayna'nın AB hedefinden sapmalara neden olmuş, bununla birlikte siyasi kriterlerin karşılanamaması, iç reformların yapılamaması ve Rusya faktörü de sürece ilişkin bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. 2010 yılında devlet başkanlığına seçilen Yanukoviç'in göreve başlaması iki taraf arasında ilişkilerin kesilmesine neden olmamış ancak ivme kaybedilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 130.

¹⁷⁶ Akdemir, a.g.m., 66.

¹⁷⁷ Bilener, Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, 130.

¹⁷⁸ Bingöl, Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri, 29.

2013 yılında Ukrayna hükümetinin AB ile ortaklık antlaşması sürecini başlatması üzerine Rusya, ülkeye yönelik çok geniş kapsamlı ekonomik baskı uygulamıştır. 2010 yılında başkan seçilen Yanukoviç'in, ABD ve AB'den de gerekli desteği alamaması neticesinde 2013 yılından itibaren Batı yanlısı politikalardan uzaklaşmaya başlanmıştır. Rusya'nın uyguladığı baskı ile hükümet AB ortaklık antlaşmasını askıya aldığını açıklamıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarın tam olarak tesis edilemediği Ukrayna'da, hükümetin bu kararı üzerine 21 Kasım 2013 tarihinde başkent Kiev'de protesto gösterileri başlamıştır.¹⁷⁹

Bağımsızlığın ardından Ukrayna dış politikasının şekillenmesinde iç gelişmeler de önemli rol oynamıştır. Siyasi ve ekonomik olarak istikrar arayan Ukrayna'da, yaşanan sorunlar iç kutuplaşmalara yol açmış ve nihayetinde iktidarın çok sık değişmesine neden olmuştur. Ukrayna'nın iç siyasetinde bağımsızlığın kazanılmasından sonra geçen süreçte AB, ABD ve Rusya'nın yoğun etkisi görülmüştür. Rusya, ülkede mevcut etnik Rus nüfus ile Ukrayna'nın Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını kullanarak iç siyaseti yönlendirmeye çalışırken, Batı ise sivil toplum kuruluşları, AB ve NATO vasıtasıyla ülkede etkili olmaktadır.¹⁸⁰ Ukrayna ekonomisi, ülkenin bağımsızlığının sürdürülmesi ve dış politikanın yönünün hangi bölgesel ve/veya uluslararası örgütlere çevrileceği hususunda etkin bir rol oynarken,¹⁸¹ Ukrayna'da eski geleneğe bağlı yönetimlerin Rusya ve Rus geleneğini gözetmesi karşısında halkın büyük bir kısmının Batı ile yakın olma ve geleceğini Batı ile şekillendirmeyi talebi de¹⁸² ülkede çatışmaya varan gelişmelere zemin hazırlamıştır.

4.3. Ukrayna'da Yaşanan İç Gelişmeler ve Ukrayna Krizinin Gelişimi

Bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'nın ilk devlet başkanı olarak seçilen Leonid Kravçuk bu görevini 1994 yılına kadar sürdürmüştür. Sovyetler Birliği yapısı içinde olan ve bağımsızlığını ilan eden diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Ukrayna'nın ilk yıllarında da liberal siyasal ve ekonomik reformların hayata geçirilmesine yönelik

¹⁷⁹ Cengiz Buyar, Ubeydullah Şener, "Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri", *Journal of Academic Value Studies*, C.9, S.4 (2023), 287.

¹⁸⁰ Muhammet Kaçmaz, "Avrasya Denklemine Jeopolitik Kırılma", *Türk Coğrafya Dergisi*, S.74 (2020): 160.

¹⁸¹ Giray Saynur Derman, Y.Ongarova, "Ukrayna'da Siyasi Kriz", *Karadeniz Araştırmaları*, S.42 (2014), 14.

¹⁸² Buyar, Şener, a.g.m., 286.

politikalar takip edilmiştir. Ancak; bu reform süreci, siyasal ve ekonomik kaosu beraberinde getirmiş ve Kravçuk 1994'deki seçimlerin ardından devlet başkanlığını görevini Leonid D.Kuçma'ya bırakmıştır. Kuçma dönemi, Ukrayna'nın birçok sorununun çözüldüğü, siyasal ve ekonomik denge politikasının netleştiği bir sürecin başlangıcı olmuştur. Kuçma, Rus yanlısı olarak tanınmasına rağmen gerektiğinde Rusya ile karşı karşıya gelebilen çok yönlü politika bir denge politikası izlemiştir.¹⁸³

2004 yılında Leonid Kuçma'nın aday olamaması üzerine gerçekleşen başkanlık seçimlerinde Viktor Yuşçenko'nun az bir farkla seçimi kaybetmesi üzerine rakibi Viktor Yanukoviç tarafından, seçimlere hile karıştırıldığı iddia edilmiştir. Bu gelişme üzerine; 22 Kasım tarihinde turuncu elbiseler giyinen ve bayraklar taşıyan kişiler, Kiev'in bağımsızlık meydanında gösterilere başlamış ve bu gösteriler kısa sürede bütün ülkeye yayılmıştır. Yaşanan bu durumun ardından; Ukrayna Yüksek Meclisi, seçimi iptal etmiş ve tekrarlanması kararını almıştır. 10 Ocak 2005 tarihinde yinelenen seçimde Yuşçenko'nun seçimi kazandığı ilan edilmiştir. Ukrayna'da yaşanan bu iktidar değişikliği süreci Turuncu Devrim olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁴

AB üyeliğine yönelik güçlü adımlar atılması ve nihayetinde üye olarak kabul edilmesi, ayrıca ülke içinde ve bölgede kalıcı dengelerin tesis edilmesinin sağlanması Ukraynalıların Turuncu Devrim'den beklentileri olarak ön plana çıkmıştır. Ancak; AB ile Ukrayna'nın iç dinamikleri ve uluslararası sorunlara bağlı olarak söz konusu adımlar atılamamıştır. Turuncu Devrim, görünürde seçim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da, aslında Batı ve Rusya destekçilerinin mücadelesinin bir yansıması olarak gerçekleştiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda; Turuncu Devrim hareketi ile Ukrayna halkı Cumhurbaşkanını seçerken esasında Batı ile Rusya arasında bir tercihte bulunmuş ve tercihini Batı'dan yana kullanmıştır.¹⁸⁵

Seçimlerin ardından ülkede yaşanan kaos ortamı, ekonomik kriz, yolsuzluk söylemleri ile Turuncu Hükümetin eleştirilmesi, AB'nin Ukrayna'ya yönelik politikalarında Rusya'ya bağlı olarak gösterdiği çekimser tavrı ve tam üyelik konusunda Ukrayna'nın beklentilerini karşılamaması, 2010 seçimlerinde Yanukoviç'in iktidara gelmesine yol

¹⁸³ Ömer Çağrı Tecer, "Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.4 (2014): 111.

¹⁸⁴ Buyar, a.g.m., 286.

¹⁸⁵ Kaçmaz, a.g.m., 160.

açmıştır.¹⁸⁶ Yanukoviç, AB ile ilişkilerin sürdürüleceği ve Ukrayna'nın Avrupa'nın önemli bir parçası olduğu yönünde yapmış olduğu açıklamalar ile Ukrayna'yı "komşuluk politikası" kapsamında Birlik dışında tutmayı amaçlayan AB'ye Ukrayna'nın Avrupalılığı konusunda bir mesaj vermiştir. Bununla birlikte; Yanukoviç, kendi döneminde Ukrayna'nın NATO'ya kesinlikle üye olmayacağını, ancak NATO ile iyi ilişkiler içerisinde olacağını da açıklamış ve Turuncu Devrim'in tamamen sona erdiğini ortaya koymuştur.¹⁸⁷

Kasım 2013'te Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile Doğu Ortaklığı programı kapsamında imzalanacak anlaşmadan çekildiğini açıklaması, ülkede mevcut Batı yanlısı muhalefet ile Rusya yanlısı iktidar arasında yıllardır süren mücadeleyi büyük bir krize dönüştürmüştür.¹⁸⁸ Bağımsızlığını kazanmasının ardından demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde beklenen ilerlemeyi gösteremeyen Ukrayna açısından AB ile imzalanacak Ortaklık Antlaşması, sorunların çözümüne yönelik sihirli bir değnek niteliği kazanmıştır. Ancak; bu sihirli değnek, Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı ile Rusya arasında mücadele alanlarından biri olan Ukrayna'da, Batı yanlıları ve Rusya yanlıları arasındaki kutuplaşmanın derinleşmesine yol açmıştır.¹⁸⁹

Bu kutuplaşmanın bir sonucu olarak; söz konusu karar neticesinde başkent Kiev'de küçük çaplı protestolar başlamıştır. Protestolara güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu olaylar Kiev dışındaki şehirlere de yayılmıştır. Başlangıç noktasını sadece AB ile imzalanacak anlaşmadan Ukrayna hükümetinin çekilmesi ile başlayan tepkiler; süreç içerisinde yolsuzluk, baskı ve insan hakları ihlallerinin de gündeme getirilmesiyle hükümete yönelmiştir.¹⁹⁰ Ocak 2014'te gösterilerin şiddetinin azaldığı bir aşamada, hükümetin gösterilere yönelik sert yasal düzenlemeler yapması nedeniyle kriz tırmanmış ve silahlı çatışmaların sonucu yaşanan can kayıpları olayların niteliği değiştirmiştir. Daha sonra yapılan baskılar neticesinde hükümet geri adım atmış ve söz konusu yasalar yürürlükten kaldırılmıştır. Kamu binalarının işgal edildiği, 100'e yakın

¹⁸⁶ Halit Burak Uyaniker, "Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uyuşmazlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, C.15, S.59 (2018): 139.

¹⁸⁷ Tüysüzoğlu, Ukrayna'da Turuncu Devrimin Sonu, 74-75.

¹⁸⁸ Sertif Demir, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014), 170.

¹⁸⁹ Dilek Yiğit, "Ukrayna Krizi ve Avrupa Birliği", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018), 341.

¹⁹⁰ Bingöl, Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri, 16.

kişinin hayatını kaybettiği ve çok sayıda kişinin yaralandığı şiddetli çatışmaların yaşandığı ortamda muhalif güçler yönetimi ele geçirmiş ve AB yanlısı geçici bir yönetim kurulmuştur. Başkan Yanukoviç 21 Şubat'ta Kiev'den ayrılmak durumunda kalmış, yeni hükümet tarafından hakkında yakalama kararı çıkarılmıştır.¹⁹¹

İlk olarak küçük çaplı protestolar şeklinde başlayan Ukrayna krizi, süreç içerisinde çeşitli olaylar ve etkenlerin devreye girmesi neticesinde geniş kapsamlı bir hal almıştır. Ukrayna yönetiminin gösteriler karşısında güvenlik güçlerinin baskı ve sert yöntemlere başvurması katılımı artırmıştır. Olayların gidişatını değiştiren diğer bir hususun ise; Rusya yanlısı hükümet ile bu hükümeti destekleyen halkın karşısında şiddeti savunan daha radikal grupların ortaya çıkması ve gösterileri yönlendiren bu grupların, olayların şiddetinin artmasında etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁹²

Batı'nın gösteriler karşısında takınmış olduğu aktif tutum ve destek de krizin boyutunu etki etmiştir. Yanukoviç'in, AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaması ile başlayan kriz sürecinde AB ve ABD'nin göstericilere yönelik desteği gösterilerin şiddetini, gücünü ve dayanma isteğini artırmıştır. Bununla birlikte; Yanukoviç hükümetinin gösterilere karşı ortaya koyduğu sert müdahale, her ne kadar sonraki süreçte yumuşak bir yaklaşıma evrilsede krizin derinleşmesinde etkin rol oynamıştır.¹⁹³

2014 yılında Soçi'de gerçekleştirilen olimpiyat oyunları esnasında herhangi bir protesto yaşanmasından çekinen Rusya, Ukrayna'da yaşanan gösteriler karşısında sert bir tepki vermekten kaçınmıştır. Ancak; olimpiyatların sona ermesi, Yanukoviç'in azledilerek Kiev'i terk etmesinin ardından Rusya'dan sert bir karşılık gelmiştir. Olaylar karşısında Kırım'da Rus kökenli vatandaşların bağımsızlık ve Rusya'ya bağlanma yönündeki talepleri neticesinde gösteriler başlamıştır.¹⁹⁴

Yanukoviç'in görevden alınması ve gösterilerinin sorumlusu olarak Ukraynalı radikalleri, aşırı sağcı grupları ve Batı'yı gösteren Putin, yaşanan gelişmeler karşısında tepkisiz kalamayacağını belirtmiştir. Putin'in açıklamalarından sonra 27 Şubat 2014'te Rus askerleri Kırım'a girmiş ve birçok kamu binası ile Yüksek Meclisi de kapsayan pek çok kurum kontrol altına alınmıştır. Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, 25 Nisan 2014'te halk oylamasına gitmeyi onaylamış ancak daha sonra sadece Rus

¹⁹¹ Bingöl, Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülere, 16-17.

¹⁹² Demir, a.g.m., 172.

¹⁹³ a.g.m., 172.

¹⁹⁴ a.g.m., 174.

milletvekillerinin katılımıyla referandumun 16 Mart'ta yapılmasını kararlaştırmıştır.¹⁹⁵

16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da gerçekleştirilen referandumda halkın büyük kısmının Rusya'ya katılma yönünde oy kullanmasının ardından bağımsız Kırım Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Kırım parlamentosunun Rusya'ya bağlanma talebini iletmesi üzerine 17 Mart 2014'te Rusya Kırım'ı resmen ilhak etmiştir. Ancak; referandum sonuçları uluslararası toplumun büyük bir kısmı tarafından tanınmamış, Ukrayna ve birçok ülke tarafından yasadışı olarak kabul edilmiştir. Birçok ülke tarafından kınanan bu durum karşısında Rusya'ya yaptırımlar uygulanmasına karar verilmiş ve BM Genel Kurulu'nda Kırım'ın ilhakı, uluslararası hukuka aykırı olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁶

Kırım'ın ilhakının ardından 18 Mart 2014 tarihinde Kremlin'de düzenlenen törende Putin; tarihi, dini ve etnik referanslara atıfta bulunarak, Kırım'ın Rusya ile bağıni ortaya koymaya çalışmıştır. Herson'da Prens Vladimir'in vaftiz edildiğini, 1783'te Kırım'ın alındığını ve bu savaşta ölen onlarca askerin mezarının burada bulunduğunu, Karadeniz donanmasının Sivastopol'da kurulduğunu ve bölgede mevcut birçok yerin Ruslar için kutsal olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁷ Putin, Kırım'a gerçekleştirilen müdahalenin kendileri için yasal bir görev olduğunu ifade ederek; *“Kırım yasal olarak Rusya'ya bağlanmıştır ve halk oylaması uluslararası yasalara uygun gerçekleşmiştir. Kırım'ın Rusya için hala ne anlama geldiğini algılamayanlar bilmelidir ki, Kudüs Hristiyan ve Müslümanlar için ne anlama geliyorsa, Kırım da Rusya için aynı anlamı taşıyor”* açıklamasında bulunmuştur.¹⁹⁸

Kırım'ın ilhakı sonrası NATO ve AB, Rusya'nın bölgeyi uluslararası hukuka aykırı olarak işgal ettiği ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihlal ettiğini belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen referandumun geçersiz olduğu ve insan hakları ihlallerine neden olacağı açıklanmış, Rusya işgalci güç olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte; ABD ve diğer Batılı ülke ve örgütler, Rusya'ya karşı çeşitli ekonomik ve diplomatik yaptırımları uygulamaya koymuşlardır. Buna karşılık olarak; Rusya Kırım'a yönelik birçok altyapı, ekonomik, siyasi reform paketlerini uygulamaya almıştır. Ukrayna yönetiminden ise Kırım'ın Rusya'ya katılım kararının kabul edilmediği yönündeki

¹⁹⁵ Uyaniker, a.g.m., 144.

¹⁹⁶ Buyar, a.g.m., 288.

¹⁹⁷ a.g.m., 288.

¹⁹⁸ Uyaniker, a.g.m., 146.

açıklamalardan fazlası gelmemiş, bu durum Ukrayna'yı ekonomik, siyasi, toplumsal ve benzeri birçok alanda etkilemiştir.¹⁹⁹

John Mearsheimer 2014 yılında yayımlanan makalesinde; Batı'da hâkim olan görüşün, krizin neredeyse tamamen Rusya'nın saldırganlığından kaynaklandığı yönünde olduğu, Putin'in Sovyet imparatorluğunu yeniden canlandırma yönündeki uzun süredir devam eden arzusu nedeniyle Kırım'ı ilhak ettiği ve Yanukoviç'in devrilmesinin Putin'in Ukrayna'nın bir bölümünü ele geçirmesi emrini verme kararına bir bahane sağladığının öne sürüldüğünü ifade etmiş ancak bu açıklamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Mearsheimer; ABD ve onun Avrupalı müttefiklerinin krizin sorumluluğunun çoğunu paylaşması gerektiği, sorunun esasının, Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarıp Batı'ya entegre etmeye yönelik daha büyük bir stratejinin merkezi unsuru olan NATO'nun genişlemesi hususunun yanı sıra AB'nin doğuya doğru genişlemesi ve Batı'nın AB'yi desteklemesi olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰

Mearsheimer; 1990'ların ortasından bu yana NATO'nun genişlemesine kararlı bir şekilde karşı çıkan Rus liderlerin, son yıllarda stratejik öneme sahip komşularının Batı'nın kalesi haline gelmesine seyirci kalmayacaklarını açıkça ortaya koyduklarına değinmiştir. Ukrayna'nın demokratik olarak seçilmiş ve Rusya yanlısı cumhurbaşkanının hukuka aykırı bir şekilde devrilmesinin Putin için bardağı taşıran son damla olduğunu ifade etmiştir. Rusya'nın NATO deniz üssüne ev sahipliği yapmasından korktuğu bir yarımada olan Kırım'ı alarak ve Batı'ya katılma çabalarından vazgeçene kadar Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmaya çalışarak karşılık verdiğini belirtmiştir.²⁰¹

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinin ardından Ukrayna'da yaşanan olaylar ve bölgeye yönelik Rusya müdahaleleri devam etmiştir. Donetsk ve Luhansk şehirlerinin bulunduğu Ukrayna'nın doğusundaki Donbas bölgesinde Rus yanlısı ayrılıkçı grupların gösterileri artarak şiddetlenmiştir. Özellikle sanayi ve endüstri merkezi olarak tanınan bu bölge, Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından ekonomik durumunda oldukça etkili olmuştur. Bununla birlikte; bölgede Rus nüfus, çoğunluğu teşkil etmektedir.²⁰²

¹⁹⁹ Kazancıoğlu, Fildiş, *a.g.e.*, 100.

²⁰⁰ John Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is The West's Fault- The Liberal Delusions That Provoked Putin". *Foreign Affairs*.(2014): 1.

²⁰¹ a.g.m., 2.

²⁰²Kazancıoğlu, Fildiş, *a.g.e.*, 100.

Donbas bölgesi gerek Ukrayna gerekse Rusya için oldukça önemli bir bölge konumundadır. Ukrayna'nın ekonomik yönden adeta kalbi niteliğinde olan bu bölge, Rusya ile olan kara sınırını da oluşturmaktadır. Rusya açısından bölge, savunma sanayi açısından olmazsa olmaz bir durumdur. Ancak; bölgede yerleşik Rus nüfusa, Rusya tarafından daha büyük bir önem atfedilmektedir. Rusya'nın; Sovyetler Birliği yapısı içinde bulunan ülkeler ve bu ülkelerde yerleşik Rus nüfus ile yakından ilgilenme politikası bölgenin önemini artırmaktadır.²⁰³

Şekil 4.3: Donbas Bölgesi Haritası

“Kırım ve Belarus nerede?”, Habertürk, <https://www.haberturk.com/kirim-ve-belarus-haritadaki-yeri-konumu-kirim-ve-belarus-nerede-rusya-ukrayna-savasi-icin-onemi-nedir-3355012/4> [Erişim Tarihi:08.05.2024]

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından dönem dönem Donbas bölgesinden gelen ayrılık talepleri ile karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak; Yanukoviç'in devrilmesiyle birlikte Donbas'ta Rus yanlıları tarafından ayrılık talepleri yeniden gündeme taşınmış; silahların gelişmelere dahil olması neticesinde ülkede ciddi ve ağır bir şiddetin söz konusu olduğu iç savaşın başlamasına yol

²⁰³ Şennur Özdemir, Ayça Eminoğlu, “Yeni Nesil Savaş: Rusya'nın Donbas'ta Uyguladığı Hibrit Savaş Yöntemi, *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.1 (2022): 72.

açılmıştır. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi ve Rusya'ya sığınması ile, Rus ayrılıkçılar Donbas'ta silahlı mücadeleye başlamıştır.²⁰⁴

Donbas Bölgesi'ndeki çatışmalara müdahale edilmesi için, Ukrayna'nın her yerinden insanlar gönüllü olarak orduya katılmışlardır. Çatışmalar sırasında, Rusya'nın da çatışmalara dahil olduğu, Ukrayna tarafından iddia edilmiş ancak Rusya bunu reddetmiştir. Ancak; ayrılıkçıların kullandıkları silahların Rus yapımı olması ve ölen bazı ayrılıkçılar üzerlerinden Rus kimlikleri çıkması bu iddialara dayanak teşkil etmiştir. Devam eden çatışmalarda kısa sürede ilerleme kaydeden ayrılıkçılar, üstünlüklerini siyasal alana da yansıtmak istemişlerdir.²⁰⁵ Bu doğrultuda; 11 Mayıs 2014'te Donetsk ve Luhansk bölgelerinde gerçekleştirilen referandumların ardından, Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Luhansk Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Ukrayna bu referandumları tanımamış, Rusya ise yerel halkın kararına saygı duyduklarını açıklamış ve bu şekilde referandumu ve sonucunu üstü kapalı da olsa desteklemiştir. Yaşanan bu gelişmeleri müteakip, 24 Mayıs 2014 tarihinde iki halk cumhuriyeti tarafından oluşturulan konfederal yapıya "Yeni Rusya" adını verdiklerini açıklamışlardır.²⁰⁶

Donbas bölgesinde aylarca devam eden çatışmanın sonlandırılması amacıyla; AGİT himayesinde, Rusya, Ukrayna, AGİT (Üçlü Temas Grubu) ve iki ayrılıkçı bölgenin temsilcilerinin katılımıyla Belarus'un Minsk kentinde gerçekleştirilen kapsamlı görüşmelerin neticesinde 5 Eylül 2014 tarihinde bir barış anlaşması (Minsk Protokolü veya Minsk I Anlaşması) imzalanmıştır. Ancak; söz konusu anlaşma, Donbas'taki çatışmaların durdurulmasında etkili olamamış ve müteakiben 12 Şubat 2015'te imzalanan anlaşma güncellenerek Minsk II Anlaşması oluşturulmuştur. Söz konusu anlaşma ile, Ukrayna'nın doğusunda yer alan Donetsk ve Luhansk bölgelerine 3 yıllık geçici bir süre için daha geniş özerklik verilmesi kararına varılmıştır. Anlaşmanın imzalanmasının ardından silahlı çatışmalar sakinleşmiş ancak hiçbir zaman tamamen bitmemiş ve anlaşma hükümleri de hiçbir zaman tam manasıyla uygulanmamıştır.²⁰⁷

²⁰⁴ Uyaniker, a.g.m., 150.

²⁰⁵ a.g.m., 151.

²⁰⁶ Özdemir, Eminoğlu, a.g.m., 151-152.

²⁰⁷ Nesrin Dabanlıoğlu, "Rusya'nın Ukrayna'ya Yönelik Silahlı Saldırıları İçin İleri Sürdüğü Gerekçelerin Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S.1 (2023): 522.

Ukrayna'da; Yanukoviç'in ardından, Ukrayna milliyetçiliği ve Rusya karşıtı söylemleri ile Petro Poroşenko iktidara gelmiştir. Kırım'ın geri alınması gerektiğini ve Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçılara karşı savaşın sürdürülmesini savunan Poroşenko'yu, Ukrayna milliyetçileri ve Rus karşıtları desteklemiştir. Ancak; halkın gittikçe fakirleşmesine rağmen iş adamı olan Poroşenko'nun şirketlerinin zenginleşmesi ve ülkede artış gösteren yolsuzlukların önüne geçilememesi üzerine Ukrayna halkı Volodimir Zelenskiy'e yönelmiştir.²⁰⁸

Ukrayna'da 2019 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Zelenskiy'nin iktidara gelmesi, iç ve dış politikada yeni ve olumlu bir döneme girildiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Ancak; ülkenin doğu bölgesinde yaşanan iç savaşın sürmesi ve ekonomik sıkıntıların çözülememesi, ülke içi ve dışı sorunların artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte; Zelenskiy'in AB ve NATO ile yakın ilişki kurmaya yönelik girişimleri ve söz konusu uluslararası örgütlerin Ukrayna'ya yönelik adımları, Rusya tarafından oldukça sert bir şekilde karşılanmıştır. 2021 yılı sonbaharında Donbas bölgesinde devam eden çatışmalar şiddetlenmiş, Batılı ülkeler, Kiev'in destek talebi üzerine askeri yardımlarını artırmışlardır. Donetsk ve Lugansk bölgelerindeki ayrılıkçı yönetimlerin liderleri de Rusya'dan yardım istemişlerdir. Bu durum üzerine; 15 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu Devlet Duması, Putin'e bu sözde yönetimlerin bağımsızlıklarının tanınması ve buna yönelik mecliste gerekli düzenlemelerin yapılmasına ilişkin talebi iletilmişlerdir.²⁰⁹

21 Şubat 2022'de gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından yapmış olduğu açıklama kapsamında Putin; Kiev yönetiminin Ukrayna'nın doğusunda devam eden çatışmalar karşısında herhangi bir işbirliğine yanaşmadığını, aksine, bölgedeki etnik Rusların derin bir ekonomik yoksulluk içinde bulunduğunu ve can güvenliklerinin olmadığını, NATO'nun Ukrayna'daki varlığını sürekli olarak Rusya'nın aleyhine arttırmakta olduğunu ve bölgede düzenlenen tatbikat adı altındaki operasyonlarla Rusya'nın güvenliğinin tehdit edildiğini, Kiev yönetimiyle işbirliği içindeki Neonazilerin etnik Rusların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde terör faaliyetleri gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan bir gün sonra, 22 Şubat 2022'de, "*Rusya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılan bütün ülkelerin egemenliğini desteklediğini*" ancak "*Ukrayna'nın bir istisna olduğunu*" belirten Putin, "*Ukrayna*

²⁰⁸ Kazancıoğlu, Fildiş, a.g.e., 101-102.

²⁰⁹ a.g.e., 102-103.

bizim için sadece bir komşu değil aynı zamanda tarihsel akrabamız kültürel ve dinen Slav ve Ortodoks yakınımızdır. Ukrayna'nın doğusu eski Rus toprağıdır.” şeklinde bir açıklama yapmıştır.²¹⁰ Putin tarafından; Ukrayna'nın doğusundaki Rusya yanlısı ayrılıkçı güçlerin 21 Şubat 2022'de bağımsızlıklarının tanınmasının ardından, 22 Şubat'ta Ukrayna'nın askerden ve Nazizm'den arındırılması amacıyla bir operasyon başlatılmıştır.²¹¹

²¹⁰ Atahan Ünal, Ece Özben, “Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Genişlemesine Karşı “Yakın Çevre Doktrini” ve Rus Dış Politikası: Ukrayna Örneği”, *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*, ed.Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan (İstanbul: A7 Kitap, 2023), 266-267.

²¹¹ Kazancıoğlu, Fildiş, *a.g.e*, 103.

5. SONUÇ

Karadeniz Bölgesi; tarih boyunca jeopolitik önemine bağlı olarak devletler arasında bir mücadele alanı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve ABD ile SSCB liderliğindeki Batı ve Doğu blokları arasında sürekli gerginlik şeklinde devam eden Soğuk Savaş sürecinde Karadeniz, nispeten daha sakin bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde; güney kıyılarına hâkim olan Türkiye haricinde, tüm kıyıdaş devletlerini SSCB ve Varşova Paktı yapısı içinde yer alan ülkeler teşkil ettiği Karadeniz adeta bir Sovyet denizi niteliğindedir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası sistemde yeni bir düzenin kurulmasına yol açmıştır. Batı blokunun lideri konumundaki ABD, her alanda rekabet içerisinde olduğu SSCB'nin dağılması ile kendini uzun süren bu mücadelenin galibi olarak addetmiştir. Dönemin ABD Başkanı George H. W. Bush tarafından ifade edilen "Yeni Dünya Düzeni" söylemi, bu galibiyet duygusunun da etkisiyle ABD'nin artık dünyanın tek ve egemen gücü olma amacının tezahürü olmuştur. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan güç boşluğunun doldurulması ve kendisine rakip olma potansiyeli taşıyan bir ülke veya ittifakın oluşmasının engellenmesi hedefi doğrultusunda politikalarını şekillendirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması, varlık sebebini bu yapılardan gelebilecek tehditlere dayandıran NATO'nun uluslararası sistemde yeniden konumlanmasına ilişkin dönüşüm sürecini de beraberinde getirmiştir. NATO; bu dönüşüm sürecinde, ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, nüfus sorunları, kitle imha silahlarının yayılması ve terörizm gibi çok boyutlu bir hal alan tehditler karşısında yeni stratejiler belirlemiş ve görev tanımlamalarını güncellemiştir. AB ise; Sovyetler Birliği dönemi boyunca Avrupa kıtasında var olan bölünmüşlüğe son verilmesi ve muhtemel kırılganlığın önüne geçilmesi amacıyla kıtanın kalan kısmı ile bütünleşmeye yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu bağlamda; her iki uluslararası örgüt, eski Sovyet

coğrafyasında etki alanlarını genişletmek maksadıyla gerek üyelik gerek çeşitli programlar vasıtasıyla birtakım stratejiler ortaya koymuştur.

Soğuk Savaş döneminin ardından Sovyetler Birliği yapısı içinde yer alan Rusya'nın yanı sıra on dört cumhuriyet bağımsızlığını ilan etmiştir. Söz konusu ülkeler, uluslararası sisteme kendini kabul ettirme ve entegre olma sürecini hızlandırma maksadıyla Batı'ya yönelmiştir. AB ve NATO'nun; Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet coğrafyasına yönelik izlediği stratejilerin bölge ülkelerinin Batı yanlısı çabaları ile kesişmesi neticesinde gerçekleştirilen genişleme hamleleri bu örgütleri Karadeniz kıyılarına ulaştırmıştır.

Rusya ise; Sovyetler Birliği'nden devralmış olduğu BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik ve veto yetkisi, nükleer silahlar ve uzay teknolojisi, geniş bir coğrafya ile zengin doğal kaynaklar gibi kendisini uluslararası alanda ön plana çıkaran mirasın yanı sıra Birliğin dağılmasının getirdiği çökmüş bir ekonomik yapı ve toplumsal bunalımla karşı karşıya kalmıştır. Rusya; kurulan bu yeni devletin ilk yıllarında başlattığı toparlanma süreci ve dönemin iktidarlarının Batı yanlısı politikalarının etkisiyle, Batılı ülke ve kurumlarla olan siyasi ve ekonomik ilişkileri olumlu yönde bir seyir izlemiştir. Bu dönemde; AB ve NATO ile çeşitli kuruluş ve işbirliği programlarına katılım sağlayan Rusya'nın ABD ile ilişkilerinde de olumlu bir ortam oluşmuştur.

Ancak; Rusya ile Batı arasında gelişen bu olumlu ilişkiler uzun sürmemiştir. 1990'lı yılların ortasından itibaren Rus dış politikasında Avrasyacı görüş hâkim olmaya başlamıştır. Batılı yanlısı politikaya karşı çıkan ve Rusya'nın kendine özgü bir yolu olduğunu savunan bu görüş doğrultusunda, Rusya açısından yaşamsal önemde olduğu vurgulanan eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya'nın etki alanında kalmasına yönelik "yakın çevre politikası" benimsenmiştir. Bununla birlikte; ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında izlediği Rusya'nın kontrol altında tutulması ve Batı sistemine entegre edilmesi politikasını terk ederek eski Sovyet coğrafyasına yönelmesi, AB ve NATO'nun ise bölge ülkelere yönelik genişleme hamleleri ile Rusya'nın sınırlarına dayanması, Rusya açısından varlığı ve ulusal çıkarlarına karşı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır.

2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesi Rusya açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Putin yönetimi ile Rusya, birçok açıdan toparlanma sürecini hızlandırmış, iç ve dış politikada sorunların çözümüne yönelik adımlar atılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası içinde bulunduğu ekonomik durumun etkisiyle Batı'nın desteğine ihtiyaç duyan Rusya, Putin döneminde Batı ile ilişkilerini daha eşit bir düzleme taşımış ve ABD'nin oluşturmaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkararak, çok kutuplu dünya düzenini savunmuştur. NATO ve AB'nin eski Sovyet coğrafyasına yönelik genişleme politikasına tepki gösteren Rusya; bu dönem itibariyle yayımladığı askeri ve dış politika strateji belgelerinde söz konusu gelişmeleri Rusya'nın güvenliği açısından bir tehdit olarak algıladığı vurgusunda bulunmuştur.

2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından yumuşama dönemine giren Rusya-Batı ilişkileri, Rusya'nın yakın çevresi olarak addettiği Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan Batı yanlısı "renkli devrimler" sonrası bir kırılma sürecine girmiştir. NATO ve AB'nin genişleme politikası kapsamında, Karadeniz'e kıyısı bulunan Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında NATO ve 2007 yılında AB'ye kabul edilmesi ile NATO ve AB Karadeniz'e komşu olmuş ve Rusya'nın sınırlarına daha da yaklaşmıştır. Tüm bu gelişmeleri güvenliği açısından tehdit olarak algılayan Rusya, 2008 yılında gerçekleşen NATO Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'a üyelik taahhüdü verilmesi karşısında sert bir tepki göstermiştir. 2008 Ağustos ayında Rusya ile Gürcistan arasında sıcak çatışmaya dönüşen gelişmeler yaşanmış ve nihayetinde Güney Osetya ve Abhazya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

2013 yılında ise Ukrayna'da dönemin devlet başkanı Yanukoviç'in AB ile ortaklık anlaşması imzalamayacağı yönündeki açıklamasının ardından Ukrayna sokaklarında gösteriler başlamış, şiddetin artması neticesinde Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ukrayna'da yaşayan Rus azınlığın büyük bir kısmını barındıran ve Rusya'nın önemli limanlarına ev sahipliği yapan Kırım'da da Rus yanlısı gösteriler başlamış, yaşanan gelişmelerin ardından gerçekleşen referandum sonucunda Rusya'ya bağlanma kararı çıkması üzerine Kırım Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Müteakiben, Donetsk ve Luhansk şehirlerinde de benzer bağımsızlık talepleri ortaya çıkmış ve çatışmaların yaşandığı bu süreç, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği askeri müdahalesi sonrası bir savaşa dönüşmüştür. Rusya ve Ukrayna arasında halihazırda devam eden bu savaşa yönelik Batılı ülkeler Ukrayna'ya desteğini açıklarken, Rusya'ya ise yaptırımlar aracılığıyla baskı kurmaya çalışmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Rusya'nın güvenliği açısından oldukça önemli bir konumda bulunan Karadeniz'e NATO ve AB'nin genişleme politikası kapsamında komşu olması Rusya'nın güvenlik algısını etkilemiştir. Karadeniz'e kıyısı bulunan

lkelerden Rusya haricinde NATO yesi olmayan son iki ülkenin Ukrayna ve Gürcistan olması Rusya açısından bu ülkelerin önemini artırmıştır. Bu baēlamda; söz konusu ülkelerin Batı ile yakınlaşması ve NATO ile AB'ye katılma yönündeki talepleri, Rusya'dan uzaklaşmalarına yol aacaēı düşüncesine zemin hazırlamıştır. Başta ABD olmak üzere NATO ve AB aracılıēı ile bölge lkelerinin Batı sistemine entegre edilme politikaları, Rusya açısından yakın çevresine yönelik bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde NATO, Ukrayna müdahalesinde ise AB ile ilişkilerin krizlerin çıkış noktasını teşkil etmesi de bu tehdit algısının bir yansıması olmuştur.

2022 yılında başlayan ve halihazırda devam eden Ukrayna-Rusya Savaşına zemin hazırlayan gelişmelerde, Batılı lke ve örgütlerin Karadeniz'e yönelik genişleme politikaları ile bölgede askeri üsler vasıtasıyla etkin olma çabası neticesinde Rusya'da oluşan eski düşmanın sınırlarına dayandıēı algısı etkin olmuştur. Her ne kadar Batılı lkeler ve NATO, bu genişleme hamlelerinin Rusya'ya karşı olmadıēını ifade etseler de, NATO'nun kime ve hangi amaçla genişlemeye devam ettiēi Rusya'nın gündeminde yer alan bir soru olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

“AB Genişleme”, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-enlargement_en, [Erişim Tarihi: 08.03.2024].

“Avrupa Birliği- Rusya Federasyonu”, https://www.eeas.europa.eu/russia/european-union-and-russian-federation_en?s=177, [Erişim Tarihi: 01.05.2024].

Akdemir, Erhan. “Avrupa Birliği’nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?”. *Karadeniz Araştırmaları*. S.41 (2014): 61-75.

Akman, Halil. “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”. *Turkish Studies*. C.9. S.1 (2014): 1-20.

Aksu, Fulya. Özer, Utku. “17. Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”. *Rusya’nın Doğu Politikası*. ed. Sezgin Kaya. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2013.

Asmus, Ronald D. Jackson, Bruce P. “The Black Sea and The Frontiers of Freedom: Toward a New Euro-Atlantic Strategy”. <https://www.hoover.org/research/black-sea-and-frontiers-freedom> [Erişim Tarihi: 03.03.2024]

Ünal, Atahan. Özben, Ece. “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Genişlemesine Karşı “Yakın Çevre Doktrini” ve Rus Dış Politikası: Ukrayna Örneği”. *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*. ed.Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan. İstanbul: A7 Kitap, 2023.

Aydın, Mustafa. “Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas For the Black Sea Region and a Turkish Alternative”. *Southeast European and Black Sea Studies*. C.9. S.3 (2009): 271-285.

_____, “Europe’s New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood”. *Southeast European and Black Sea Studies*. C.5. S.2 (2005): 257-283.

Bilener, Tolga. “Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. ed. Erhan Büyükkakıncı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 311-341.

_____. “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”. *Karadeniz Araştırmaları*. C.13. S.13 (2007): 115-132.

- Bingöl, Oktay. “Rusya’nın 2000 Sonrası “Geniş Karadeniz” Politikasının Savunmacı Realist Bakışla Analizi”. *Karadeniz Araştırmaları*. C.18. S.72 (2021): 829-852.
- _____. “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörüler”. *Karadeniz Araştırmaları*. S.41 (2014): 15-38.
- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. Ankara: İnkılap Kitabevi, 2005.
- Buyar, Cengiz. Şener, Ubeydullah. “Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri”. *Journal of Academic Value Studies*. C.9. S.4 (2023): 284-301.
- Büyükakıncı, Erhan. “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. ed. Erhan Büyükakıncı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 401-436.
- Canar, Burçin. *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*. Ankara: Phoenix Yayınevi. 2013.
- _____. “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C.67. S.1 (2012): 49-80.
- Çaşın, Mesut Hakkı. Saynur Derman, Giray. *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları. 2016.
- Cerrah, Ufuk. “Kafkasya’daki Jeopolitik Değişimlerin Karadeniz Güvenliğine Etkileri”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018.
- Ceylan, Mehmet Fatih. “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Güvenlik ve Askeri Stratejilerinin Evrimi”. *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*. ed.Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan. İstanbul: A7 Kitap, 2023.
- Çalışkan, Feramuz. “Adım Adım Rusya-Ukrayna Savaşı”. *EURO Politika*. S.14 (2022): 35-47.
- Çelikpala, Mitat. “Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region”. *Southeast European and Black Sea Studies*. C.10, S.3 (2010): 287-302.
- _____. “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, The Commission on the Black Sea, 2010.

_____. “Önsöz”. *Çarlıktan İmparatorluğa Sovyetlerden Federasyona Rusya Dün, Bugün ve Yarın*. ed. Mitat Çelikpala, Fatih Ceylan. İstanbul: A7 Kitap, 2023.

Çiftçi, Kemal. “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rıza”ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. C.5. S.10 (2009): 203-219.

Dabanlıoğlu, Nesrin. “Rusya’nın Ukrayna’ya Yönelik Silahlı Saldırıları İçin İleri Sürdüğü Gerekçelerin Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.11. S.1 (2023):

Demir, Sertif. “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”. *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

Demirağ, Yelda. “The European Union’s Black Sea Policy: In Light of Recent Developments”. *Karadeniz Araştırmaları*. S.41 (2014): 76-86.

Derman, Giray Saynur. “Rusya Federasyonu’nun Karadeniz Bölge Politikası ve Yeni Güç Dengeleri”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018, 147-162.

_____. Ongarova, Y. “Ukrayna’da Siyasi Kriz”. *Karadeniz Araştırmaları*. S.42 (2014): 11-23.

Dugin, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. çev. Vügar İmanov. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Durakçay, Fulya Akgül. Güneş Gülal, Asiye Gün. “Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki”. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*. C.3. S.3 (2018): 289-310.

Dönmez, Hatice. “Rusya-Ukrayna Savaşı’na Giden Süreç: “Avrasyacılık” Anlayışı Çerçevesinden Bir İnceleme”. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*. C.5. S.1 (2023): 114-144.

Efe, Haydar. “The European Union’s Black Sea Region Policy”. *Karadeniz Dergisi*. S.15 (2012): 1-15.

Erdemir, Halil. “Karadeniz’e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018, 125-145.

- _____. “Kırım’ın Ruslar İçin Anlamı, İşgali ve İlhakı”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018, 297-303.
- Erişen, Cengiz. “Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. ed. Erhan Büyükkakıncı. Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, 165-194.
- Erkan, Süleyman. “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri”. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*. S.4 (2015): 36-48.
- Erol Ergan, Esra. Doğan, Seyhun. “Avrupa Komşuluk Politikası: Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularıyla İlişkileri”. *Akademik Hassasiyetler*. C.6. S.11 (2019):
- Erol, Mehmet Seyfettin. Demir, Sertif. “Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. C.6. S.11 (2012): 17-33.
- Gamsız, Salih. Gürson, Ali Poyraz. Paylaşılmayan Ülke Ukrayna. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Hamzaoğlu, Halit. *Ukrayna: Kimlik, Siyaset, Dış Politika*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2022.
- Harp Akademileri Komutanlığı. *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995 (Aktaran: Kurt, Selim. Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017.
- Hatipoğlu, Esra. “Rusya- Avrupa Birliği İlişkileri”. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*. C.9. S.1 (2001): 115-135.
- Kaçmaz, Muhammet. “Avrasya Denklemine Jeopolitik Kırılma”. *Türk Coğrafya Dergisi*. S.74 (2020): 157-165.
- Kamalov, İlyas. *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova’nın Rövanşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Kanet, Roger E. Larive, Maxime Henri Andre. “NATO and Russia: A Perpetual New Beginning”. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*. C. 17. S.1 (2012): 75-96.

- Kazancıoğlu, Cihan. Tekdal Fildiş, Ayşe. *Rusya'nın Güvenlik Algısı Suriye Krizi Sonrası Doğu Akdeniz Stratejileri ve Ukrayna Krizi*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.
- Kesgin, Serdar. "NATO'nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi". ICANAS 38. 10- 15 Eylül 2007. Ankara.
- Keskin, Şahin. *Ukrayna'daki Kriz ve AB Rusya İlişkileri*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2017.
- Koçer, Gökhan. "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye". *Gazi Akademik Bakış*. C.1. S.1 (2007): 195-217.
- Kodaman, Timuçin. "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası". *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. C.3. S.3 (2007): 141-150.
- Kurt, Selim. *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017.
- _____. "Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C.15. S.31 (2019): 425-467.
- Mammadov, Halit. "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini". Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi. 2014. Ankara.
- Mearsheimer, John. "Why the Ukraine Crisis Is The West's Fault- The Liberal Delusions That Provoked Putin". *Foreign Affairs*.(2014): 1-12.
- Musaoğlu, Neziha. Efeğil, Ertan. "The EU's Black Sea Synergy". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.11. S.2 (2009): 307-318.
- "NATO Üyeleri". https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html [Erişim Tarihi:08.03.2024].
- Oğan, Sinan. "The Black Sea: New Arena For Global Competition", *Turkish Policy Quarterly*, C.5, S.2 (2006): 1-14.
- Oktay, Emel G. "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü". *Uluslararası İlişkiler*. C. 3. S. 10 (2006): 149-179.
- Onay, Yaşar. *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul:İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. 2008.
- Özarlan, Bahadır Bumin. "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C.12. S.1 (2012): 135-166.

- Özcan, Hakan. “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güvenlik Politikaları”. *Deniz Gücü ve Güvenliği İncelemeler*. ed.Murat Kağan Kozanhan. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Özdemir, Şennur. Eminoğlu, Ayça. “Yeni Nesil Savaş: Rusya’nın Donbas’ta Uyguladığı Hibrit Savaş Yöntemi”. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*. C.15. S.1 (2022)
- Özlük, Erdem. Özlük, Duygu. “NATO’yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.31 (2014): 209-225.
- Polat, Doğan Şafak. “NATO ve Rusya’nın Karadeniz Politikaları”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım. 2018.
- _____. “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. C.5, Özel Sayı (2017): 51-66.
- Purtaş, Fırat. “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk-Amerikan Askeri İlişkileri”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C.1. S.2 (2005): 7-31.
- _____. Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu. Ankara: Platin Yatınları. 2005.
- Sağlam, Mühdan. “21.Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C. 69. S.2 (2014): 435-444.
- Sapmaz, Ahmet. *Rusya Federasyonu’nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2020. 2.baskı.
- Sıvış, Efe. “Bölgeselcilik Kavramı Işığında Karadeniz Bölgesi: Soğuk Savaş Sonrası Dış Politika Dinamikleri”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.12. S.4 (2019): 563-577.
- Sönmez, A. Sait. “Moskova’nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası”. *Avrasya Etüdüleri*. C.1. S.37 (2010): 37-76.
- _____. Bıçakçı, Harun. Yıldırım, Cuma. “Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. C.1. S.3 (2015): 656-670.

- _____, “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu Batı Politikalarının Analizi”. *Gazi Akademik Bakış*. C.3. S.6 (2010): 73-96.
- Tecer, Ömer Çağrı. “Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.3. S.4 (2014): 97-125.
- Tellal, Erel. “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C.65. S.3 (2010): 189-236.
- Trenin, Dmitri. “Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Giderken Rus-Amerikan İlişkileri”. *Avrasya Dosyası*. C.6. S.4 (2001): 283-296.
- Tumbektov, Bağırçan. “Rusya Federasyonu Dışındaki Rus Azınlıkların ve Rusça Konuşan Toplulukların Durumu”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. ed. Erhan Büyükakıncı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 51-66.
- Turan, Günhan. “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. ed. Erhan Büyükakıncı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 365-400.
- Tüysüzoğlu, Göktürk. “Ukrayna’da Turuncu Devrimin Sonu”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. S.3 (2011): 62-79.
- _____. “Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi”. *Avrasya Etüdlere Dergisi*. C.2. S.44 (2013): 57-85.
- “Ukraine Country Summary”, The World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/summaries/>, [Erişim Tarihi, 23.03.2024].
- Uyanıker, Halit Burak. “Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uyuşmazlığı”. *Karadeniz Araştırmaları*. C.15. S.59 (2018): 137-168.
- Ülgül, Murat. “NATO’nun Geniş Karadeniz Havzası’ndaki Rolü”. *Karadeniz: 2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*. ed. Özgür Tüfekçi, Fevzi Kırbaşoğlu. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2023.

- Yapıcı, Utku. “Ukrayna-NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi”. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-İLİŞKİLERİNİN-TARİHSEL-ANALİZİ.pdf> [Erişim Tarihi: 30.04.2024].
- Yıldız, Uğur Burç. “Avrupa Birliği-Rusya Karşılıklı Bağımlılığında Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığının Rolü”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. C.13. S.2 (2014): 153-183.
- Yılmaz, Sait. “Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye”. *Karadeniz Araştırmaları*. C.15. S.15 (2007): 47-68.
- Yılmaz, Salih. *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*. 2.bs. Ankara: Nobel Yayınları. 2021.
- Yiğit, Dilek. “Ukrayna Krizi ve Avrupa Birliği”. *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018.
- “1990 Summit: a turning point in 'East-West' relations”. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_116133.htm?selectedLocale=en [Erişim Tarihi: 03.03.2024].

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı : Figen BÜYÜK

Doğum Tarihi ve Yeri : 09.09.1987 Antalya

Eğitim

Derece

Üniversite ve Bölüm

Mezuniyet Tarihi

Lisans

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

11.06.2010